

תזות ואנטיתזות חלוציות בצפון אמריקה: אנצו סרני, בן הלפרן ואחרים

יהודה רימר

בתולדות הרעיון החלוצי ותנועת 'החלוץ' שמורה לצפון אמריקה זכות ראשונים. ראויה לציון תרומת חלוציה בהתיישבות ובבניין הארץ, אך מעניינים לא פחות הנסיונות השונים לסגל את רעיון החלוציות לנסיבות היהודיות-האמריקניות, אם על ידי פיתוח גישה מקורית של חלוציות אמריקנית בארץ-ישראל ואם על ידי אימוץ האתוס החלוצי לשם יישומו באמריקה עצמה. להבדיל מהנסיבות באירופה, שם פעלו ליד המניעים האידיאליסטיים גם מצוקות כלכליות ורדיפות שונאיי-ישראל למיניהם, באמריקה יכלה הבשורה החלוצית להשפיע בעיקר על ידי שכנוע פנימי של נוער לקום ולעשות מעשה. לכן התפתח האתוס החלוצי באמריקה כדו-שיח רוחני-תרבותי בין המפעל ההתיישבותי והשיתופי בארץ על גווניו השונים, המכונה 'ארץ-ישראל העובדת', לבין התפוצה האמריקנית, כאשר לגורמים הקטסטרופליים השפעה שולית בלבד. ייחוד זה הופך את ההתלבטויות הנפשיות והאינטלקטואליות, וגם את הפתרונות השונים, למעניינים ואף לבעלי חיוניות, לכעין דגם מעבדתי להתלבטויות של נוער יהודי בעולם המערבי החופשי.

חיבור זה, המתבסס על מחקר שנמצא בתהליך של כתיבה, יטיל אור על תקופה משמעותית בהתפתחות המגמות האלה, שנות השלושים והארבעים, ויתמקד באוכלוסייה שהייתה אמנם מצומצמת, אבל בעלת חיוניות מיוחדת: ארגון נוער-פועלי-ציון ותנועת 'הבונים' הקשורה אליו. אפתח בסקירה קצרה של סבכי המסגרות והנסיבות שבהן התנהל הוויכוח הרעיוני.

ראשיתה של תנועת 'החלוץ' באמריקה בשנת 1905 בניו-יורק, כאשר ביטויה הממשי הייתה הסתדרות האיכר-הצעיר, שבין חבריה המרכזיים היה אליעזר יפה, לימים בין הוגי רעיון מושב העובדים.¹ ארגון בשם 'החלוץ' הוקם שוב בשנת 1915

* הערה: תרגומי כל הקטעים מאנגלית הם שלי - י"ר.

1. מרגלית שילה, 'ניצני רעיון המושב - האיכר הצעיר', הקבוצה האמריקנית בעליה השנייה, קתדרה, 25 (ספטמבר 1982), עמ' 79-98; א' יפה, 'יסוד מושבי עובדים', תלמים, לב (כסלו-סבת תשי"ג), וראה גם: י' גבע, 'ראשיתו של מושב העובדים', עיונים בתקומת

בידי יצחק בן-צבי ודוד בן-גוריון, שהגיעו לאמריקה בשליחות מפלגתם, פועלי-ציון, לאחר שגורשו מהארץ בידי השלטונות התורכיים. נימה אמריקנית ניכרת בפנייתו של בן-גוריון אל צעירי המפלגה להירשם לארגון, כאשר הביא כמופת את חלוצי אמריקה, שלפי דעתו רק הודות לפועלים נעשתה ארצות-הברית לארץ עשירה ופורחת המסוגלת לקלוט המוני פליטים.² ישראל אופנהיים מצביע על הסטייה האידיאולוגית שבעמדה זו, המעמידה במרכז ההגשמה הציונית את החלוץ, הפועל מתוך רצון והכרה אישיים, לעומת הקו הבורוכוביסטי, שעל פיו יבוא הריכוז הטריטוריאלי כתוצאה של תהליך סטיכי.³ אפשר לראות בסטייה זו גם את מקור המתח ששרר באירופה בין 'החלוץ' הוולונטרי-אוואנגארדיסטי לבין מפלגת פועלי-ציון הדבקה בטרמיניזם הציוני-סוציאליסטי. ברם נראה שבאמריקה לא היה צורך בהבדלים רעיוניים לשם כך. מנהיגי המפלגה שם דווקא אימצו את העיקרון החלוצי, אבל רק למראית עין. למעשה חיבלו הפונקציונרים שלה במסע הגיוס, לא כל כך מתוך מניעים אידיאולוגיים, אלא מתוך התשש שהתגייסות המונית תבטל את ארגונם, שממילא היה פחות 'מפלגה' מהדגם האירופי, ויותר כעין 'לאנדסמנשאפט' המלכד מהגרים ומקל עליהם את ההסתגלות לחיים באמריקה.⁴ יסוד זה פיתח של מפלגת פועלי-ציון האמריקנית ל'החלוץ' ולחלוציות בכלל ימצא ביטוי גם להבא, לרבות בעמדת חברי ארגון הנוער.

כידוע, היו ליוזמתם של בן-גוריון ובן-צבי תוצאות זעומות: נרשמו לארגון כמאה איש בלבד. בסופו של דבר התנדבו רוב חברי 'החלוץ' לגדוד, שהוקם ב-1918, וכמה מהם התיישבו בארץ. בעיני בן-צבי הוכיחה ההתגייסות ל'חלוץ' ולגדוד-העברי, שרעיון החלוציות לא היה מוגבל למזרח אירופה והיה יכול לעורר וללכד נוער יהודי בעולם כולו.⁵ אך נראה שההיענות המוגבלת לקריאה הצביעה גם

1. ישראל, 1 (1991), עמ' 462-480, בכמה מקומות. השווה: D. Yaroslavsky, 'Links in the Chain', in: S. Altman et al. (eds.), *Pioneers from America: 75 Years of Hehalutz*, Y. Morris, *On the Soil of Israel: 1905-1980*, Tel Aviv 1981, pp. 36-38
Americans and Canadians in Agriculture, Tel Aviv 1965, pp. 18-23

2. ד' בן-גוריון, 'וער ווערט אונז דאס לאנד געבן', 'החלוץ' פרינציפאל און אויפגאבען, ניויורק תרע"ז, עמ' 6, ציטוט מתוך: י' אופנהיים, תנועת החלוץ בסולין 1917-1929, ירושלים, 1982, עמ' 58.

3. אופנהיים, שם, עמ' 53-59.

4. שם, עמ' 58-59. וראה: ש' סבת, קנאת דוד: חייו דוד בן-גוריון, א, ירושלים-תל-אביב 1976, עמ' 305-339. על תפקוד הארגונים הציוניים כלאנדסמנשאפטן וכסוכנויות לקליטת מהגרים ראה: B. Halpern, 'The United States', in: M. Davis (ed.), *Zionism in Transition*, New York 1960, p. 17; Idem, 'The Americanization of Zionism 1880-1930', *American Jewish History*, 69, no. 1 (September 1972), pp. 15-33, cit. in Ch.I. Waxman, *American Aliya: Portrait of an Innovative Migration Movement*, Detroit 1989, pp.67-68

5. Y. Ben Zvi, 'Beginnings in America', *Pioneers from America*, pp. 42-43. השווה: ש' סבת, קנאת דוד, א, עמ' 339, 394-400; אופנהיים, תנועת החלוץ בסולין, לעיל,

על המגבלות שהיו להתנדבות באמריקה, ובמיוחד כאשר האוכלוסייה המתבקשת להתגייס ולשמש לה משענת ציבורית היא מפלגת פועלי-ציון, שמספר חבריה לא עלה על כמה אלפים.⁶ אכן, עם כל ראשוניותן היו אלה התארגנויות קצרות-מועד ומוגבלות-היקף.

תמורה חלה בהשפעת עלייתם של אלפי חלוצים ממזרח אירופה בשלהי מלחמת העולם הראשונה. במעשיהם לא רק שהניחו יסודות לבניין הארץ, אלא גם יצרו מיתוס הרואי חדש לעם היהודי. דמות החלוץ המקראי, העובר לפני המחנה, קמה שוב בלבוש מודרני של אוואנגארד ושליח האומה, הנושא עמו את חזון התחייה הלאומית ומגשים אותו בגופו ובנפשו כגואל הארץ ומיישבה. על מכשולים הוא מתגבר גם בכוח רצונו וגם בכוחו המאורגן כקולקטיב, ובכך הוא מקים חברה של שוויון וצדק, שהיא גם הגרעין של חברת העתיד.⁷ הייתה זאת דמות מופת ומקור להשראה לתנועה הציונית, ואף לחוגים יהודיים מעבר לה.

ביהדות אמריקה השתלבה השראה זאת עם התמורות שחלו בה בשנות העשרים והשלושים, כאשר חלקם של ילידי אמריקה הלך וגדל, יחד עם העלייה ברמת החיים והיציאה משכונות העוני של המהגרים. תהליך האמריקניזציה התבטא לא רק בקבלת השפה האנגלית, בספיגת ערכים ובהתאמת מנהגי הדת לנסיבות החדשות, אלא גם בתפנית באידאולוגיה הציונית. רבים זנחו את היסודות המזרח-אירופיים ומצאו במפעל הארץ-ישראלי הצעיר והחלוצי, על מרכיביו הרוחניים והתרבותיים,

הערה 2: ירוסלבסקי (לעיל, הערה 1), עמ' 38; מוריס (לעיל, הערה 1), עמ' 24-38. וראה גם: P.E. Lapide, *A Century of U.S. Aliya*, Jerusalem 1961, pp. 66-67.

6. משה כהן מעריך את מספר התכנים של פועלי-ציון בשנת 1918 ב-7,000, ואילו מאיר בריאן פוקס מעריך את מספרם בשנות העשרים ב-4,000 בלבד. M. Cohen (ed.), *Labor Zionist Handbook: The Aims, Activities and History of the Labor Zionist Movement in America*, New York 1939, p. 72; M.B. Fox, 'Labor Zionism in America: The Challenge of the 1920's', *American Jewish Archives*, XXXVII (April 1983), p. 58, n.19.

7. בהגדרה נעורתי בחיבורו של הנרי ניר, 'מיהו חלוץ? גלגולים סמנטיים של המינוח החלוצי בתנועת העבודה הארץ-ישראלית, 1917-1939', טורא ב: אסופת מאמרי הגות במחשבת ישראל, אורנים 1992, עמ' 228-248. מכיוון שהמושג 'חלוץ' עבר גלגולים, גם כמונח וגם בתוכן, ניסיתי בהגדרתי לעמוד על התכונות שאפיינו את דמות החלוץ בתקופה הנדונה והיו משמעותיות לציבור היהודי באמריקה. כך למשל לא מניתי את ההקרבה ואת ההתבטלות של היחיד, תכונות שהיו חשובות לגבי החלוצים באירופה, אבל נדחו בידיו התנועות האמריקניות. האחריות לניסוח זה היא, כמובן, שלי בלבד. גירסה מוקדמת של אותו מאמר ראה: 'גאולת הקרקע, גאולת האדם והחלוציות במחשבה של תנועת העבודה הציונית מהעליה השניה ועד לחמישית (1904-1935)', בתוך: רות קרק (עורכת), גאולת הקרקע בארץ-ישראל: רעיון ומעשה, ירושלים 1990, עמ' 33-47. וראה גם: ה' ניר, 'חלוצים וחלוציות במדינת ישראל: הבסיס סמנטיים והיסטוריים, 1948-1956', עיונים בתקומת ישראל, 2 (1992), עמ' 116-140.

מוקד להזדהות, תוספת תוכן לחייהם ותרומה להישרדותם כיהודים אמריקנים.⁶ דוגמה מוקדמת לאמריקניזציה זאת הוא הוגה הדעות הורס קאלן (Horace Kallen), איש צעיר-יציון ומייסד ה'New School for Social Research', שכבר ב־1921 מצא בחלוציות לא רק ביטוי למאבק העם היהודי לשוויון, כבוד עצמי ועצמאות, אלא גם מגמות מתקדמות אוניברסליות, שמקורן אמנם יהודי, אבל הניתנות ליישום גם מחוץ למרכז הארץ-ישראלי.⁷ תרמו לכך גם התמורות בחינוך היהודי, ובמיוחד פריחת בתי הספר העבריים המודרניים, כדוגמת בתי הספר 'תלמוד תורה עברית בעברית', שמוריהם היו לרוב ציונים, ובחלקם היו אף פעילים מרכזיים בתנועות הנוער הציוניות.⁸ גם שם כתב-העת של הליגה למען ארץ-ישראל העובדת, *Jewish Frontier*, שנוסד בשנת 1934, רומז לדמיון שבין החלוציות הארץ-ישראלית לבין הספר, נושא מרכזי באתוס ההיסטורי והחברתי האמריקני.

8. י' שפירא, 'להמחשת תהליך ההשתרשות של יהודי אמריקה: המעבר מציונות לארץ-ישראליות', בתוך: א' גורן ו' ונקרט (עורכים), סוגיות בתולדות עם ישראל, 5: ההגירה היהודית הגדולה וגיבושה של יהדות אמריקה, ירושלים 1977, עמ' 173–185. שפירא עומד על השינויים הדמוגרפיים (עליית חלקם של ילידי אמריקה) והכלכליים (שיפור רמת החיים ודה־פרולטריוזציה). על הביטויים הרעיוניים – התאמת הציונות לשאיפה לקיום יהודי כחלק מהתרבות האמריקנית – מצביע אלון גל בסקירתו המקיפה, 'מוטיב הרציפות ההיסטורית בציונות האמריקנית', עיונים בתקומת ישראל, 1 (1991), עמ' 440–461. תמונה מאלפת למאמצים של יהודי אמריקה בתקופה הנדונה לבטא את יהדותם בדרכים המתאמות לאורח החיים האמריקני מתקבלת מחיבורו של עופר שיף, 'האמריקניזציה של התגובות לאנטישמיות במלחמת II' ואחריה', גשר, שנה 40, מס' 129 (קיץ 1994), עמ' 45–58. גם שם עבודת הדוקטור של עופר שיף, שעדיין לא יצאה לאור, *'Survival Through Integration: American Responses to Antisemitism and Zionism'* M.A. Raider, 'Zion and America: The Utopian Vision of American Labor Zionism', *Jewish Frontier*, LX, no. 2(601), March–April 1933, pp. 16–21.

9. ריידר, שם, עמ' 16.
10. מתוך העדויות הרבות להשפעה של בתי הספר העבריים: ד' פטינקין, 'משיקנו לירושלים', רבעון לכלכלה, 41, מס' 2 (יולי 1994) עמ' 165–169; ראה גם דברי אנצו סרני המצוטטים להלן, הערה 35, וכן עדות בן הלפרן המוזכרת להלן, הערה 40; כמו כן ראה: י' רימר, 'נוער יהודי בתפוצה בין אקולטורציה להגשמה', גשר, שנה 37, מס' 124 (חורף 1991–1992) עמ' 74–48 [להלן: רימר, גשר, 124] הנושא גם טופל באופן מקיף במחקרי על 'הבונים'. וראה גם להלן, הערה 66: S. Gelb, 'The Founding of Habonim', in: *Arise and Build: The Story of American Habonim [=A&B]*, D. Breslau (ed.), New York 1961, pp. 10, 13; T. White, *In Search of History: A Personal Adventure*, New York 1978, pp. 37–49; N. Guttman, 'Talmud Torah Tales', *Jewish Frontier*, LVII, no. 6 (593), November–December 1991, pp. 28–30; S. Grodzensky, 'Notes on Our Youth Movement', in: *Builders and Dreamers: Habonim Labor Zionist Youth in North America* (J. Goldberg & E. King [eds.]), New York 1993, p. 86; Yapha, 'Gordonia in North America', *Ibid.*, pp. 63–65; Chesnick Jacobs, 'Dallas, the 1930's: We Became the Outstanding Jewish Youth Group in the City', *Ibid.*, p.66

כך שועבד רעיון שמשמעותו המקורית הייתה ניתוק מוחלט מהגלות למגמה הפוכה: לחיזוק הקיום היהודי באמריקה. לקסם החלוציות נכבשו גם יהודים מתבוללים, כדוגמת ל"ד ברנדייס רבי-ההשפעה, שמצא דמיון בין ערכי הציונות המתגשמת לבין הערכים הפורטיזניים של המתיישבים הראשונים באמריקה. אחרי מאורעות תרפ"ט אף השווה ברנדייס את מצב החלוצים למאבקם של מתיישבי הספר האמריקנים כנגד האינדיאנים.¹¹ אהדה זו שימשה גם יסוד להתקרבות בשנות השלושים לתנועת העבודה הארץ-ישראלית ולקשרים הידידותיים שקיים עם שליחי 'החלוץ' והשומר-הצעיר.¹²

על רקע ההתפתחויות האלה בציבור היהודי ובתנועה הציונית הוקמה בסוף שנת 1933, בפעם השלישית, 'הסתדרות החלוץ באמריקה'. היה זה מפעל שהתקיים במשך כעשרים שנה ושהחזיק בשיאו שמונה תוות-הכשרה והכשיר מאות חלוצים לעלייה ולחיי עבודה בארץ-ישראל, שהקימו או השלימו בה עשרות נקודות התיישבות.¹³ במשך השנים 1940-1941 פעל בחסות 'החלוץ' בית ספר לטיס, הניכיו גרו בתוות ההכשרה בקריס-רידג' שבניו-ג'רסי (Cream Ridge, NJ) והתאמנו בשדה תעופה

הקימו תנועות נוער: יעקב לוין, מייסד גורדוניה באמריקה, ודוד ומינה ירוסלבסקי, מייסדי נצ"ח ולאחר מכן פעילים ב'החלוץ' ו'בהבונים'. על לוין ראה החיבורים של ד' ברסלאו ו' גייקובס הנזכרים בהערה זו; על משפחת ירוסלבסקי ראה להלן.

11. '... Our Pioneers are in a position not unlike the American Settlers against the Indians'. Brandeis to F. Frankfurter, 20.9.1929, in: M.I. Urofsky & D.W. Lévy (eds.), *Letters of Louis D. Brandeis*, Albany, NY 1971-1978, V, p. 386, cit. in: A. Gal, 'Brandeis Social Zionism', *Studies in Zionism*, 8, no. 2 (1987), p. 186 [להלן: גל, 'ברנדייס']. מאמר זה דן בהרחבה באימוץ רעיון החלוציות והאתוס החלוצי אצל ברנדייס. ראה שם, עמ' 191-209. כבר ב־1920 טען ברנדייס, שבאכלוס הארץ יש לתת עדיפות לגוף של יהודים אמיצ'ילב הנושאים את עצמם: 'a prepondering body of manly, self-supporting Jews'. L.D. Brandeis, 'The Zeeland Memorandum' י' מצד, הון לאומי לבית לאומי 1919-1921, ירושלים תשל"ט, עמ' 154. על השוואת זאת של תנאי הקולוניזציה של אמריקה וקנדה עם נסיבות יישוב הארץ, וזה ברנדייס להתקפות קשות של הנהלת ההסתדרות הציונית העולמית. ראה: 'A New Mentality' אצל י' מצד, שם, עמ' 182. על הדמיון והשוני בין המתיישבים האמריקנים ובין החלוצים ראה: H. Near, *Frontiersmen and Halutzim: The Image of the Pioneer in North America and Pre-State Jewish Palestine*, Haifa 1987

12. ראה: גל, 'ברנדייס', עמ' 203-207. הקטע הזה של המאמר, בתרגומו של שמואל בן-צבי, פורסם בשם 'ברנדייס והשוה"צ', יעד, חוב' 8 (26), נובמבר 1991, עמ' 66-70. על קשריו של ברנדייס עם 'החלוץ' ותנועת העבודה הציונית באמריקה סיפר לי אלעזר (לסיה) גלילי, שבימי שליחותו באמריקה (1933-1934) ביקר אצל ברנדייס יחד עם מנהיג פועלי-ציון חיים גרינברג, וביקש ממנו לפעול למען מתן אפשרות יציאה לחלוצים מברית-המועצות. לסיה גלילי, אפיקים, ריאיון עם יהודה רימר, 16.4.1986; כמו כן עדות כתובה של א' גלילי, אפיקים 1986; וראה גם: י' יורעאלי, בשליחות בטחונות, תל-אביב 1972, עמ' 35-36.

13. רשימה מפורטת של ארבעים יישובים 'אמריקניים', כולל אלה שהוקמו אחרי ש'החלוץ' הפסיק את פעילותו ב־1954, נמצאת ב־*Pioneers from America*, עמ' 201-203.

סמוך. המפעל אמנם נמשך שנה אחת בלבד, כי עם כניסת ארצות-הברית למלחמה חל איסור על הוצאת רשיונות טיס פרטיים. ברם משני המחזורים יצאו עשרים טייסים, ביניהם אהרון רמז שהיה ב־1948 למפקד הראשון של חיל האויר הישראלי והיימן שכטמן (שמיר), שהיה לסגנו. בשנות המאבק על המדינה ומלחמת העצמאות נרתם 'החלוץ' גם לגיוס צעירים אמריקנים לאיוש אוניות ההעפלה ולמח"ל.¹⁴

אבל סיפורו של 'החלוץ' באמריקה, אם יסופר אי־פעם במלואו, לא יהיה רק עלילת גבורה. יחד עם ההישגים יהיה צורך להכיר גם בכשלונות, וביניהם אי־היכולת להיהפך לתנועה המונית, שתכלול מלבד יוצאי תנועות הנוער גם 'סתם חלוצים' וזאת למרות זמנים ונסיבות שנראו נוחים להתפתחות כזאת. יתר על כן, לא יהיה מנוס מלעמוד על המאבקים הפוליטיים שהתנהלו סביב הארגון ובתוכו, שהפריעו להתפתחותו והסיטו את הכוחות המעטים שבו מהמעשה הקונסטרוקטיבי למאבקי כוח ולתככים מכווערים. תופעות אלה ליוו את הארגון עוד מראשיתו, ומשום כך מן ההכרח להזכירן כאן, בין הנסיבות שבהן צמחו האידיאולוגיות.

בדומה לניסיון ב־1915 אורגן 'החלוץ' גם בפעם השלישית 'מלמעלה', על ידי גורמים מהארץ, וזאת להבדיל מרוסיה ופולין, שם ראשיתו בהתלכדות של קבוצות מקומיות.¹⁵ נראה שגם הפעם הייתה היוזמה של ד' בן־גוריון. בביקורו באמריקה בדצמבר 1930–ינואר 1931, שם פעל למען הקמת המפלגה המאוחדת 'פועלי־ציון – צעירי־ציון', ועסק באיסוף תרומות, ניהל בן־גוריון גם דיון עם אנשי פועלי־ציון על הקמה מחדש של 'החלוץ' ועל עלייה של חברי המפלגה לארץ. בפגישה עם נוער־פועלי־ציון הביע ביקורת קשה על המגמה ה'לאנדסמנשאפטית', שלפיה מתחנכים הצעירים לקראת הצטרפות למפלגה באמריקה ותו לא. לפי דעתו, 'צריך לתת לנוער דבר שילהיב אותו וישבה את נפשו'.¹⁶

ואמנם מאז נרתמה ההסתדרות הכללית של העובדים העבריים בארץ־ישראל, שבן־גוריון שמש או כמוכירה, למאמץ להקים את 'החלוץ' באמריקה מחדש. האחריות לפעולה השוטפת הוטלה על ישראל קרמינסקי (מרום), מרכז מחלקת העלייה בוועד הפועל. בהתכתבות עם אנשי פועלי־ציון באמריקה הרבה להעלות את הנושא ולדרוש, בין היתר, חינוך לחלוציות בבתי הספר של התנועה (פאלק שולצן). אנשי המפלגה לא התנגדו לכאורה, אבל במקום להקים את ארגון 'החלוץ', הקימו

14. א' גל, דוד בן־גוריון – לקראת מדינה יהודית: ההערכות המדינית נוכח הספר הלבן ופרוץ מלחמת העולם השנייה 1938–1941, קריית שדה בוקר 1985, עמ' 87–88; ש' סבת, קנאת דוד, ג, ירושלים–תל־אביב 1987, עמ' 369–370; 'י' יודעאלי, בשליחות בטחונית, עמ' 32–40; הערכים 'רמז, אהרון' ו'שמיר (שכטמן), היימן' בלכטיקון לבטחון ישראל (עורכים: ז' שרף וא' הבר), ירושלים 1976; 99–108, *Pioneers from America*, pp. 115–130; Sue Fishkoff, 'The Shtetl in Redneckville', *The Jerusalem Post Magazine*, 16 July 1993, pp. 12–14

15. אופנהיים, תנועת החלוץ בפולין (לעיל, הערה 2), עמ' 59.

16. קטע מיומן דוד בן־גוריון, 24.12.1930, אה"ע 336/208IV. ראה גם ציטוט בתוך: 'י' דימר, 'ראשית תנועת הבונים באמריקה', מבפנים, מו, חוב' 4 (פברואר 1986), עמ' 491–492.

'ועד למען החלוץ' כמסגרת מכינה. ה'ועד' היה מורכב מנציגי ארגונים אחדים: המפלגה, הנוער-פועלי-ציון, אגודת הסטודנטים הציונים 'אבוקה', 'הדסה הצעירה' ועוד. התוצאה המידית היתה סכסוך עם השומר-הצעיר, שכבר היה קיים באמריקה משנת 1923.¹⁷ עכשיו סירב להצטרף ל'ועד למען החלוץ', מתוך טענה שיש להקים ועד של חלוצים, ולא של ראשי ארגונים ועסקנים מפלגתיים. היה היגיון בטענה זאת, אך אפשר להבחין מאחרי הטיעון העקרוני גם ביסוד הכוחני: ב'ועד חלוצים' תהיה לשומר-הצעיר, המאורגן היטב, עדיפות ברורה על פני חברי יתר הארגונים, שהיו עדיין בראשית דרכם החלוצית. שליח השומר-הצעיר מרדכי בנטוב, שהגיע לאמריקה בשנת 1932, אמר זאת במפורש כאשר הציע לראות בתנועתו את היסוד והמרכז לכל פעילות חלוצית.¹⁸

יש לציין שגם י' מרמינסקי התנגד למעורבות-יתר של המפלגה ודרש להקדים את הקמת 'החלוץ', כארגון של חלוצים, להקמת 'הועד למען החלוץ', שתפקידו יוגבל לגיוס תמיכה ציבורית. אבל למפלגה היו שיקולים משלה, וכדברי אחד העסקנים: 'לא די להשפיע על [חברי] תנועת הנוער, כי אם צריך לשלוט בהם' [ההדגשה במקור - י"ר].¹⁹ באפריל 1932 התכנסו נציגי 'הוועד למען החלוץ' ובהם כמזכיר את הלל גלעדי, חבר דגניה ב' שהודמן לניו-יורק לרגל עסקים.²⁰ גם גלעדי לא נלהב לשלב את השומר-הצעיר כבר בראשית הפעולה. לפי דבריו, הצטרפו חברי השומר-הצעיר למספר סניפים של 'החלוץ' המתארגן, אבל דווקא שם העבודה לא התקדמה, 'ואולי ההיפך. אבל', הוא ממשיך, 'כוחותיהם די קטנים ולא יכולים בשום אופן להפריע לבנות הסתדרות "החלוץ"'. ואולי אדרבא, יעבדו הם בדרכים שלהם עוד שנה-שנתיים עד שיקום "החלוץ" במחנותיו'.²¹

17. התכתבות י' מרמינסקי עם עסקני מפלגות פועלי-ציון וצעירי-ציון-התאחדות, ואחרי איחודן באוקטובר 1931: מפלגת הפועלים היהודית הסוציאליסטית המאוחדת פועלי-ציון-צעירי-ציון [להלן: פועלי-ציון-צעירי-ציון]. בשנים 1931-1932, אה"ע 336/208IV, ב. על ראשית השומר-הצעיר באמריקה ראה: ש' בן-צבי, 'עקשנות חלוצית ביהדות צפון אמריקה', ספר השומר הצעיר, ג, מרחביה 1964, עמ' 519-562.
18. מרדכי בנטוב, טורונטו, אל י' מרמינסקי, הוועד הפועל [להלן: הווע"פ], תל-אביב, 1932.11.3, אה"ע 337/208IV.
19. מכתב י' שפירר, צעירי-ציון-התאחדות, אל י' מרמינסקי, הווע"פ, תל-אביב, 23.1.31; ולעומתו מכתב י' מרמינסקי, הווע"פ, תל-אביב, אל מפלגת 'התאחדות', 23.2.1931, אה"ע 336/208IV. י' מרמינסקי חזר בעקביות על טענתו, שיש להתחיל את ההתארגנות של 'החלוץ' מלמטה. ב-16.5.1932 כתב אל מאיר בראון, פועלי-ציון-צעירי-ציון, ניו-יורק, ש'ועד למען החלוץ' יש ערך רק אם כבר קיימת הסתדרות 'החלוץ', והוסיף שהשומר-הצעיר עשה נכון כאשר הכין קודם את היסוד, אה"ע 337/208IV.
20. חוזר המפלגה המאוחדת פועלי-ציון-צעירי-ציון, 7.4.1932, אמ"ע 101/32; מ' בראון פועלי-ציון-צעירי-ציון, ניו-יורק, אל י' מרמינסקי, הווע"פ, תל-אביב, 15.4.1932, אה"ע 377/208IV; הלל גלעדי שהה בניו-יורק כדי לטפל בהוצאה לאור של ספר שיר השירים מאויר. ראה: י' דימר, 'העליה החלוצית מצפון אמריקה בראשית שנות ה-30', הציונות, טז (1991), עמ' 130 [להלן: דימר, הציונות, טז].
21. הלל גלעדי, 'הוועד למען החלוץ', ניו-יורק, אל הוועד הפועל, 31.3.1933, אה"ע 406/208IV.

בקיץ 1932 נשלח יי מרמינסקי עצמו לאמריקה, ואחת ממשימותיו הייתה להשלים את הקמת 'החלוץ'. השתלבו בפעולה גם חברי משלחת ההסתדרות, גולדה מאירסון (מאיר), זלמן רובשוב (שז"ר), ואחרים, שפעלו שם לשם גיוס כספים ותמיכה פוליטית.²² כתוצאה מפעילות 'הוועד למען החלוץ' ברשמו כ-350 צעירים ונוסדו שנים-עשר סניפים ברחבי צפון אמריקה.²³ הלל גלעדי חזר ארצה באביב 1933, לאחר שהצליח לארגן קבוצת חלוצים, שהגיעה באותה שנה לקבוצתו, דגניה ב'.²⁴ באוקטובר 1933 נכנס לתפקיד אלעזר (לסיה) גלילי, איש אפיקים. הוא הגיע לאמריקה בכוונה להקים שם את תנועת השומר-הצעיר-נצ"ח (נוער-צופי-חלוצי) אך ויתר על מגמה זאת לרגל הסכם שהושג עוד קודם בואו בין אנשי נצ"ח באמריקה ובין יי מרמינסקי, ולפיו הם ויתרו על הקמת תנועה נפרדת והסכימו לפעול למען תנועת נוער במסגרת 'החלוץ'.²⁵ ברם המינוי של א' גלילי כשליח ההסתדרות לא אושר טרם יציאתו את הארץ, וכעת הנושא נתווסף למחלוקת עם השומר-הצעיר, שהתנה הסכמתו בכך שגם באמריקה, בדומה לאירופה, ייהנו תנועות הנוער ב'החלוץ' מאוטונומיה ארגונית, חברתית ותרבותית. הוועד הפועל מסר את הטיפול בנושאים אלה לידי ועדת בירור מיוחדת, שהוקמה בקונגרס הציוני בפראג (4.9.1933-21.8).²⁶ ועדה זאת, שתבריה היו מרכזי בנשוב, אליהו דובקין, יעקב חזן, ישראל מרמינסקי ודוד רמז, לא הדריה להשלים את המלאכה, בין היתר בגלל הפעילות סביב המושב השני של הוועידה הרביעית של ההסתדרות בינואר 1934.

נושאי המחלוקת נשארו על כן ללא פתרון, וכאשר התכנסה ב-30.12.1933 בניו-יורק ועידת היסוד של 'החלוץ', הפגינו חברי השומר-הצעיר בחוזק וחילוקי חוברות

22. יי מרמינסקי, הווע"פ, תל-אביב, אל מרכז השומר-הצעיר, ניו-יורק, 7.7.1932; מ' בראון, פועלי-ציון-צעירי-ציון-התאחדות, ניו-יורק, אל יי מרמינסקי, הווע"פ, 17.6.1932, אה"ע 337/208IV.

23. L. Glantz, 'From the Va'ad L'ma'an Hechalutz Report (December 1933)', *Hechalutz*, New York, January 1934, in: *Pioneers from America*, p. 51.

24. סיכום שליחותו של הלל גלעדי ומועד שובו ארצה ראה: H. Giladi, 'An Attempt at a Summary', *Hechalutz Bulletin*, issued by Va'ad L'ma'an Hechalutz, New York, I, no. 4 (April 1933), pp. 22-23. על קבוצת החלוצים לדגניה ב' ראה: רימר, הציונות, סז, עמ' 130-132.

25. ד' ירוסלבסקי, מזכיר הוועד למען החלוץ, ניו-יורק, אל אליהו דובקין, הווע"פ, 16.10.1933, אה"ע 406/208IV. על רצונו של אלעזר גלילי לפעול באמריקה להקמת נצ"ח בלבד: מכתב א' דובקין, הווע"פ, אל רחל בצגלסון (שז"ר), ניו-יורק, 31.1.1932; א' דובקין, הווע"פ, אל יי מרמינסקי, ניו-יורק, 5.2.1933; א' דובקין אל יי מרמינסקי, 5.4.1933, אה"ע 407/208IV. על הסכם מרמינסקי עם אנשי נצ"ח באמריקה: יומן יי מרמינסקי, 23.12.1932, אה"ע 407/208IV. הפרשה מתוארת בפרוטרוט במחקר שלי על 'הבונים' באמריקה. בריאיון טען לפניי אלעזר גלילי, שנסע לאמריקה ביוזמת ברל בצגלסון.

26. א' דובקין, הווע"פ, אל אלעזר גלילי, 'החלוץ' ניו-יורק, 27.6.1934. במכתב אחר, מ-6.7.1934, כותב דובקין לגלילי 'אתה הסכמת לנסוע לאמריקה בתנאי המפורש הנה' [של אישור רק לאחר השלמת עבודת ועדת הבירור], אה"ע 407/208IV.

בגנות פעולת 'הוועד למען החלוץ'.²⁷ המשא ומתן לא הושלם עד יולי 1934, כאשר הוחלט בוועד הפועל להכיר בזכות השומר-הצעיר לאוטונומיה, כולל חוות-הכשרה נפרדת, ובו-זמנית לאשר את המינוי של א' גלילי כשליח ל'החלוץ', כחודש לפני סיום שליחותו. אך באותה הישיבה הודיעו אנשי השומר-הצעיר, שהם אמנם מסכימים לשליחות גלילי, אך הוסיפו שכעבור זמן מה יעלו לדיון את דרישתם לשליח מטעמם.²⁸ כך עלה, בד בבד עם פתרון מחלוקת אחת, נושא לסכסוך נוסף. נציגי השומר-הצעיר אמנם נכנסו למרכז 'החלוץ', אך הפעילות המשותפת הייתה מלווה משברים. רק ביולי 1939 הושג הסכם, שלמעשה הכיר בכל דרישותיהם. הסדר זה אפשר ל'החלוץ' לטפל בעניינים הטכניים הקשורים להכשרה, לעלייה (כולל השגת סרטיפיקטים וחלוקתם), ובנושאים הלימודיים והתרבותיים המעטים שבהם הייתה הסכמה בין תנועות הנוער, אך נטל ממנו כל תוכן ערכי עצמי, וכך גם קבע את סופו ב-1954, לאחר שהקמת המדינה וחופש העלייה הפכו את העיסוקים הללו למיותרים.²⁹

ההסדר שנתקבל ביולי 1939 בא מתוך הכרה, שרוב החלוצים באים משורות תנועות הנוער, ושמשום כך יש לארגן את ההכשרה והעלייה סביב המסגרות החברתיות שהתגבשו מתוכן. אבל בראשיתו של 'החלוץ' הייתה קיימת עדיין מגמה של עיצובו כתנועה בעלת אידיאולוגיה עצמאית, הפתוחה לכל מי שהיה מוכן לקבל את עקרונותיה הבסיסיים (חברות בהסתדרות הציונית, עבודה עצמית, השפה העברית, הסתדרות העובדים) והמטילה מרות אישית על כל חבריה, כולל יוצאי תנועות הנוער. כידוע אפיינה תפיסה זאת בפולין את גישתו של 'הגוש הכללי', המזוהה עם הקיבוץ המאוחד, והייתה ליסוד לסכסוך ממושך בינו לבין תנועות הנוער, שראו באידיאולוגיה הכללית כיסוי להשתלטות הרוב ולפירוק המסגרות העצמאיות של בוגריהן. משום כך דרשו לשמור על מסגרת אוטונומית תרבותית וחברתית של הכשרה ועלייה.³⁰ באמריקה אימצו את עמדת 'הגוש הכללי' יוצאי נציח

27. *Hechalutz Kuntres*, I, New York, n.d.[1934], p. 2. וראה גם א' גלילי, 'החלוץ' ניו-יורק, לא' דובקין, הועה"פ, 6.1.1934, אה"ע 3407/208IV.

28. א' דובקין, הועה"פ, אל א' גלילי, 'החלוץ' ניו-יורק, 27.6.1934, וכן ב-6.7.1934; גלילי הפליג חזרה ארצה ב-2.8.1934. א' גלילי, ניו-יורק, אל א' דובקין, הועה"פ, 13.7.1934, אה"ע 3407/208IV.

29. 'הסדרת ענייני 'החלוץ' באמריקה', 13.7.1939, אה"ע 2081/208IV. ההסדר גובש בוועדה שתבריה היו 'מרמינסקי, ג' מאירסון וצ' רוזנשטיין. הוא קיבל את אישורם של מ' יצרי ו'י חזן, וחתומים עליו 'מרמינסקי ומ' יצרי.

הסתדרות 'החלוץ' באמריקה חדלה להתקיים עם סיום שליחותו של משולם קרת, שלפי דבריו לא מצא למי למסור את התפקיד. מכתב משולם קרת, אפיקים, אל יהודה רימר, 17.8.1988. גורל תיקי הארגון, שבשנותיו האחרונות שכן במשרדי מגבית ההסתדרות, אינו ברור. בתשובה לפנייתי בשנת 1988 הודיע לי ראש המגבית, מר אליעזר רפאלי, שהחומר של 'החלוץ' אינו נמצא שם.

30. על היחסים בין 'החלוץ' בפולין לבין תנועות הנוער ראה: 'אופנהיים, תנועת החלוץ בפולין 1929-1939, קרית שדה-בוקר 1993, הפרקים 8, 9, 10, 15, 16, ובמיוחד על התמורה בעמדת הנהגת מפא"י לטובת תנועות-הנוער, עמ' 418-437.

ונוער-פועלי-ציון, שהיו בעת ההיא נושאי 'החלוץ' ופעלו לפי הנחיותיו של י' מרמינסקי, שהיה חסיד גדול של רעיון 'החלוץ' הכללי.³¹ כך הועברו הסכסוכים האירופיים גם אל העולם החדש, והתבטאו בעיקר בריב ממושך בין נוער-פועלי-ציון לבין השומר-הצעיר שנתמך במשך זמן מה גם על ידי תנועת גורדוניה הקטנה.³² כחלק מההתפתחויות שהביאו להקמת 'החלוץ' חלו תמורות גם בנוער-פועלי-ציון, או 'יוגנט', כפי שכונה באידיש, שהיו עתידות לגרום לכך שיהפך בהדרגה ממשמרת צעירה של מפלגה לתנועת נוער חלוצית. צעד ראשון בתהליך זה, שנמשך מספר שנים, היה ייסוד 'הבונים' בשנת 1935, כמסגרת ארגונית לשכבות הצעירות, שסימן ההיכר העיקרי שלה היה היסט ההדגש החינוכי מטיפוח היידיש ומסוציאליזם ציוני שסופו חברות במפלגה באמריקה לזיקה אל ארץ-ישראל העובדת, העברית והחלוצית. היה זה רעיון מלהיב וכובש לבנות שתרם רבות להצלחת התנועה החדשה, אבל רעיון לחוד ומעשה לחוד. בעיני חברי 'יוגנט' רבים היה 'החלוצים' לא יותר מאשר כלי חינוכי שהתאים לילדי אמריקה דוברי האנגלית שהתרחקו ממורשת הוריהם המזרח-אירופיים. בוועידת היסוד אמנם הוכרה החלוציות כמטרה חינוכית מרכזית, אך ההגשמה לא הוכרה כלל. בעלון הסברה, המקדיש פיסקה ארוכה לחלוציות, נאמר:

חלוצים הם חיל-החלוץ של העם היהודי, והקיום היהודי בכל הארצות נוגע ללבם. עיצוב קהילה יהודית פעילה בתפוצה מהווה בעיה בעלת ממדים רציניים הנוגעת ליהדות הארץ-ישראלית. טעם החיים היהודיים בתפוצה מושפע על ידי ארץ-ישראל המודרנית.³³

המגמה העיקרית של החינוך לחלוציות היא על כן להשפיע על טעם החיים בתפוצה. כך לפחות מוצגים הדברים כלפי חוץ. היו, כאמור, חברי נוער-פועלי-ציון שהצטרפו ל'החלוץ', ובראשית שנות השלושים היו אף כמה מאות שעלו ארצה,

31. על תמיכתו של י' מרמינסקי בעמדות הקיבוץ המאוחד ראה: י' אופנהיים, שם, עמ' 434. ב-22.9.1932, בזמן שפעל באמריקה בעניין 'החלוץ', רשם ביומנו: 'לא יקימו פדרציה אלא "החלוץ" אחיד על יסוד חברות אישית'. וב-10.11.1932 רשם: 'האוטונומיה מרוקנת את "החלוץ" מתוכנו הציוני והסוציאליסטי. מה האחריות של "החלוץ" כלפי ההסתדרות בעד החבר ואחריות החבר כלפי "החלוץ"? ... הצעתי לא לקבל שום דרישות לאוטונומיה מגורדוניה או השוה"צ', אה"ע 338/208IV. מרמינסקי גם התנגד לסיכום של 'ועדת הברור' ביוני 1934, אם כי נשאר במיעוט. א' דובקין, הוצעה"פ, לא' גלילי, ניו-יורק, 27.6.1934, אה"ע 407/208IV. עמדת אנשי נוער-פועלי-ציון נגד האוטונומיה מתבטאת בפרוטוקולים של מרכז 'החלוץ', במיוחד בשנים 1935-1936, בהעדר שליח מהארץ.

32. במועצת גורדוניה, שהתקיימה כשבוע לפני ועידת היסוד של 'החלוץ', הוחלט לשתף פעולה עם השומר-הצעיר במאבק למען האוטונומיה, Resolutions adopted at Moetzah of Gordonia of America held December 24-25, 1933, in Baltimore Md המקור נמסר לידיי על ידי רוד ברסלאו, ירושלים. וראה: י' רימר, 'זרחה של גורדוניה באמריקה לאיחוד עם "הבונים"', שורשים, ט (1995).

33. 'The Purpose of Habonim', *Habonim Prospectus*, A&B, p.19

במיוחד בהשפעת מאורעות תרפ"ט (1929);³⁴ אבל עבור הרוב נשארה ההגשמה החלוצית מליצה בלתי מחייבת.

כך היה מצב העניינים בראשית 1936, כאשר הגיע לאמריקה שליח חדש - אנצו סרני, איש משכיל, דינמי ובעל כריזמה, שהשאיר חותם בלתי-נשכח על מכריו. ברם מוצאו האיטלקי וגם אופיו וגישתו הקשו עליו להתחבר עם אנשי פועלי-ציון היידישיסטים, אם כי קשר קשרים הדוקים עם אינטלקטואלים כמו חיים גרינברג ושלמה גרודז'נסקי. סגולותיו ואישיותו הדומיננטית והפעלתנית קבעו גם את הכיוונים של פעילותו. הוא לא היה יכול להסתפק בחוג המצומצם והחמים של תנועת העבודה הציונית. גם 'החלוץ' המיניאטורי, שמנה רק כמה מאות חברים, והסתדרות הנוער הקטנה לא סיפקו אותו. כשנה לאחר בואו כתב:

אמנם התחלות 'הבונים' הן מצוינות. אבל מה הן לעומת הנוער האמריקני? אין לנו השפעה בבתי הספר. כמה מאות תלמידים לומדים ב[פאלק] שולען, אבל אנו מחוץ לבית הספר העברי, שבו מרוכזת הפעולה החינוכית הרצינית בארה"ב.³⁵

ואכן הפנה סרני את מבטו אל הנוער היהודי שמחוץ למעגל התנועת. הוא הכיר אמנם מהר מאוד, שיש מגבלות לפעולה, ושאין מקום עדיין לתנועה חלוצית עממית של 'סתם חלוצים' נוסת מזרח אירופה,³⁶ אבל חשב שימצא סוג של נוער אמריקני העשוי לשמש יסוד לתנועת 'החלוץ' עצמאית ואיכותית. מתוך סקירה מקיפה של הנעשה באמריקה ויהדותה הסיק, שהתופעה המאפיינת יהדות זו היא ההתבוללות המזורזת. תהליך שנמשך באירופה כמה דורות מתרחש באמריקה בדור אחד. חיי התרבות היהודיים, התוססים עדיין, וגם גילויים של התחזקות הרגש הלאומי הם נחלת הדור הישן, ולנוער כמעט שאין חלק בהם. גם בתנועת העבודה הציונית אין דור הבנים הולך בדרך האבות. מאפיין אחר הוא האסומיזציה של חיי היהודים: גם כאשר הם מרוכזים באזור מגורים מסוים, הם מפורדים בקבוצות מבודדות. 'לפעמים יש לך רושם שאין לך עסק עם ציבוריות יהודית אחת, כי אם עם עולמות שונים בעלי אופי מיוחד משלו כל אחד, ושביניהן נקודות המגע מעטות הן על שטחי הפירוד'. והוא מסכם:

שגיאה שגתה תנועתנו בזה שהיא לא ידעה להפגש עם הקבוצות השונות האלה ולדבר עם כל אחת מהן בשפתה היא. היא הצטמצמה בגישתה לחלק ידוע של יהדות אמריקה, אשר עד היום בודאי גם במובן המספרי וגם במובן הכספי והפוליטי החשוב ביותר, אבל בעקב הסיבות שציינתי למעלה, אין לו

34. רימר, הציונות, טו, עמ' 121 ואילך.

35. אנצו סרני, לוס-אנג'לס, 9.2.1937, אמ"ע 101/37.

36. אנצו סרני, ארצות-הברית, אל אליעזר ליבנסטיין (ליבנה), 2.7.1936, עזבוך א' ליבנה, ארכיון יד טבנקין [להלן: אי"ט], הטיבה 15, מיכל 4, תיק 3, וראה גם דבריו של סרני במכתבו מנובמבר 1936, המצוטט להלן, הערות 37, 44.

תקוה לעתיד. ... גם התנועה החלוצית לפחות ברובה לא יצאה מתחומי האנשים של 'הדור הראשון'. קבוצות צעירים אשר לא הסתגלו עוד לחיי אמריקא ועל כן מצאו בעליה לארץ־ישראל מוצא ממצב של אי־הסתגלות זאת אשר הם היו נתונים בה, היו החומר הראשון של התנועה החלוצית. אבל אם יש תקוה לתנועה חלוצית כאן המקום המרכזי. ב'החלוץ' צריך לתפוס הצעיר האמריקאי אשר עבר את תהליך ההסתגלות לחיים כאן – ומתוך אי־סיפוקן בהם יגיע אלינו. וכדי לרכוש לנו אנשים כאלה עלינו לחפש דרכים של עבודה לגמרי אחרים. עלינו לדבר את שפת הצעיר ולא רק במונח הלשוני, כי אם גם במונח התרבותי. ... תקוה לתנועה החלוצית כאן ישנה רק אם נמצא דרך להרכיב את נטע ההכרה היהודית והחלוצית במקום שהגזע של הבטחון האמריקני של הצעיר היהודי נגדע על ידי התפתחות פנימית הן על ידי מאורעות חיצוניים לפני שלצעיר הנ"ל[?] הרכבות אחרות יופיעו כבעלות אפשרויות של פתרון לחייו. בלי משבר בהכרה האמריקנית שלו אין תקוה לחלוציות. משבר זה לא צריך להיות דוקא בשטח היהודי. הוא תופעה כללית, אם גם לא נפוצה ביותר, בין הנוער האמריקני בכלל. אבל דוקא על ידי היותו לא מוגבל גם בשביל הצעיר שלנו – בשטח הנסיון היהודי שלו בלבד, המשבר הזה יכול להביא רבים (ויביא רבים) למסקנות אחרות משלנו אם לא נדע להקדים רפואה למכה. זאת נוכל לעשות רק אם נהיה אמריקנים לגמרי בגישתנו. ...³⁷

נראה שכאן מתבסס סרני על תורת הציונות הפוסט־אסימילטורית מבית מדרשו של קורט בלומנפלד, שאותה למד להכיר בזמן שליחותו בגרמניה שנים מספר קודם לכן. על פי תורה זו, הציונות, כלאומיות יהודית חילונית, היא הדרך חזרה ליהדות עבור היהודי המתבולל והמנותק ממסורת אבותיו.³⁸ כמו כן רומז סרני לסכנת 'ההתבוללות האדומה' בקומוניסטים ובקבוצות אחרות של השמאל הקיצוני, שמשכו אז רבים וטובים מבני הנוער היהודי ואף מבין שורות תנועות הנוער הציוניות. תשובתו היא שאין להסתפק בפנייה אל החוויה היהודית של הצעיר, המוגבלת ממילא,

37. מכתב א' סרני, ארצות־הברית, אל 'חברים', ארץ־ישראל, נובמבר 1936, עמ' 3-4, אמ"ע 101/36. המכתב נשלח במספר העתקים. ההעתק הנמצא באמ"ע הודפס בדפוס חלש מאד וגם התיקונים בכתב־ידו של א' סרני אינם תמיד קריאים. בפענוח נעזרתי בתצלום הטייפה למכתב הנמצאת בארכיון גבעת־ברנר ושנמסר לידי על ידי עמיתי חיים זליגמן. וראה גם: רות בונדי, השליח: חייו ומותו של אנצו סרני, תל־אביב 1973, עמ' 229 [להלן: בונדי, השליח].

38. ק' בלומנפלד, שאלת היהודים כחוויה: מחצית היובל ציונות גרמנית, ירושלים 1963, עמ' 27. וראה גם: J. Ginat, 'Kurt Blumenfeld und der Deutsche Zionismus', in: K. Blumenfeld, *Im Kampf um den Zionismus: Briefe aus fuerf Jahrzehnten* (Hrsg. Miriam Sambursky, Jochanan Ginat), Stuttgart 1976, p. 10; K. Blumenfeld an Siegfried Moses, 2.3.1956. Ibid., p. 277

כי אם בחוויה השלמה, האמריקאית היהודית, אשר אי־אפשר להפרידה לחלקיה, כי אם נחוץ להתייחס אליה כאל הרכבה [=תרכובת] כימית.³⁹

צעיר אמריקני שהתאים להפליא לדגם הזה של חלוץ היה בן הלפרן, מבין 'רכישותיו' הראשונות של סרני. הלפרן, או בן 24, שאך זה השלים את עבודת הדוקטור שלו בהארוארד, בא מבית מסורתי בבוסטון, והיה בעל השכלה יהודית וכללית מעולה. יחד עם לימודיו התיכוניים למד גם בבית ספר 'תלמוד תורה'. בזמן שהשלים בהצטיינות יתרה את התואר הראשון בהארוארד גם סיים את לימודיו במכללה למורים עבריים. הלפרן אף פעם לא היה חבר בתנועת נוער ציונית, אך היה פעיל באגודת הסטודנטים הציונים 'אבוקה' ובליגה למען ארץ־ישראל העובדת'. החלטתו לעלות ארצה נבעה מאכזבה מהפער בין האידיאלים הנשגבים של אוניברסיטת הארווארד לבין יישומם למעשה. במיוחד פגע בו מעשה שאירע שם, כאשר געשה ניסיון להעניק תפקיד של כבוד בטקס מתן תעודות לארנסט האנפשטנגל (Hanfstaengl), בוגר האוניברסיטה, שהצטרף לנאצים והיה מקורב להיטלר. קבוצת סטודנטים, והלפרן ביניהם, הצליחו אמנם לסכל את המזימה והנאצי השתתף בטקס כאיש מן השורה; אבל אז נדהם הלפרן להיווכח, שלצדו של אותו איש וכבן זוגו צעד שופט יהודי ידוע, שאף הביא לטקס את נכדו הקטן. יחס האיבה של הממסד האוניברסיטאי, שנגלה לו בזמן המאבק הציבורי, וקהות־החושים של אחד מעמודי התווך של יהדות בוסטון עוררו אצל הלפרן הצעיר ספקות לגבי הקיום היהודי באמריקה והביאו אותו להכרעה ציונית. לפי עצת גולדה מאירסון פנה אל סרני כדי להסדיר את בואו לחוות־ההכשרה, אבל זה שכנע אותו לקבל על עצמו את התפקיד של מזכיר 'החלוץ'.⁴⁰

כך יצא סרני והלפרן פעלו יחד לשם בניית 'החלוץ' חדש, כתנועה של צעירים משכילים ילידי אמריקה. על פני השטח נראתה מגמתם כהמשך הרעיון של 'החלוץ הכללי', כתנועה בעלת תוכן רעיוני וחברתי עצמי, המאגדת חלוצים כפרטים ומתעלמת ממוצאם הארגוני הקודם. ברם היה הבדל מהותי בכך שסרני והלפרן פנו לסוג של אדם שהיה שונה מאוד מה'סתם חלוץ' יוצא העיירה הפולנית, או הצעיר

39. ראה לעיל, הערה 37. את המונח 'הרכבה', המופיע גם לעיל במובן אחר, למד סרני כנראה בזמן שעבד במסע בקיבוצו גבעת ברנר.

40. מכתב בן הלפרן אל יהודה רימר, 2.3.1986; ראה גם: B. Halpern, 'Fed Up' with Harvard, *Jewish Frontier*, LVII, no. 4 (586), July–August 1990, p. 26; Shulamit Nardi et al., 'Tributes to Ben Halpern', *Ibid.*, pp. 19–23. עמ' 241. מינויו של הלפרן התאים למגמתו של סרני לסלק את שמואל צאהלר, מזכיר 'החלוץ' הקודם. צאהלר, בעבר חבר 'קבוצת דטרויט', שחזר לאמריקה לאחר שהות קצרה בארץ, שלט ב'החלוץ' ביד רמה במשך השנתיים שבהן לא היה באמריקה שלית. עם בואו של סרני התפתחו ביניהם חיכוכים. הרברים מופיעים במרומז בפרוטוקולים של מרכז 'החלוץ', וקיבלו אישור מבן הלפרן במכתב אליי שהוזכר לעיל. וראה גם: שלומית מירון וירמיהו בן־צבי, הימים הירוקים של חיינו: קטעי יומן דטרויט. טבת–אב התרפ"ז, רמת־יוחנן 1993, עמ' 3.

מופנם מדי ו'בטלן' מדי מכדי להצטרף לתנועה, ועל כן הדוגמות שלו מתנוונות בגלל חוסר שימוש. עם זאת הוא נשאר עם מטען גדול מכדי שיוכל לשוט בצורה חלקה ברדידות, שהיא האווירה היחידה שבה יכולה להתקיים אמריקה של מהגרים. על כן הוא נעשה למטרד הממשיך להזכיר למהגר שאבותיו היו קדושים וגיבורים ואילו הוא עצמו פשוט Allrightnik (מסתגל). אם הוא זוכה לאחריות בעוד מועד, הוא משתקע כמורה לעברית או כפונקציונר של ההסתדרות הציונית באמריקה (ZOA) - המקומות חסרי הדוגמה, הפינה הנידחת של המים העומדים והשקטים - ובא אל המנוחה והנחלה. אם הוא נוטה לקנאות, ילדיו ייפכו לקנאים חסרי אחריות, ואחריותו לגביהם תוביל אותו לארץ-ישראל. אם הוא נעשה יותר מיושב וסובלני, ספקנותו האוניברסלית תאפשר לצאצאיו לפתח אותה העם-ארציות המאושרת שתקל על הסתגלותם החלקה לתוך אמריקה.

מאידך ייתכן שלמטרד המשונה הזה לא יהיו צאצאים. ללא תמיכה מכל תנועה שהיא, תחסר לו הקנאות ליהנות מהיותו מטרד, ובמוקדם או במאוחר הוא יגיע לארץ-ישראל.

לאנשים כאלה יש להקנות אחריות ולהוציא מהם את הבטלנות על ידי מהלומות ההכשרה. ההכשרה צריכה גם להבדיל ביניהם לבין אלה מבטלנינו המטילים על יהדותם את האשמה לאי-יכולתם למצוא פרנסה. שהות מה הכשרה תרפא אותם מהביישנות ומן העכבות שהן בשורשי הבעיות שלהם - אלא אם מדובר בליקוי גופני - ותציל אותם מעלייה לארץ-ישראל. ברם המטרד האמיתי, שאינו מסוגל להיפטר ממשענו היהודי, אמנם יצא מההכשרה מפוכח, אך בלתי מתאים לאמריקה. הוא באמת החלוץ האמריקני בה"א הידיעה.

אפשר לשאול איך ייתכן שחלוץ זה הוא אמריקני, אם אינו מסוגל לחיות באמריקה. התשובה היא, שכל חלוץ הוא זה שאינו יכול לחיות בארצו. החלוץ האמריקני הוא אמריקני, כי אינו מסוגל לחיות באמריקה; לעומת זה שאינו מסוגל לחיות בפולין, הבלתי אחראי לעומת האחראי.

שנית, ניתן לשאול אם חלוץ יכול להיות אמריקני אם סבור הוא שהבעיה היהודית באמריקה זהה לזאת שבעולם הישן. נכון, הוא אינו יכול להיות כזה; והחלוץ הדוגמתי באמת אינו אמריקני. רק מי שהוא חלוץ מתוך הרגשה של אי-נוחות ללא דוגמות הוא אמריקני.⁴²

פירוש חדשני זה למונח 'חלוץ', שלמרות התיאור הכללי והמופשט נראה כמבוסס

42. שם, עמ' 28-29. בן הלפרן חזר על עמדה זאת במאמר שכתב ב-1959 לרגל מלאת 25 שנה לייסוד 'הבונים', אם כי טען ש'הבונים' ניצלה מהדוגמטיות של תנועות אחרות על ידי כך שהיא הינכה אמנם לעלייה, אבל בדרך של בחירה חופשית, שבאה לא רק כתוצאה של אינדוקטרינציה. B. Halpern, 'Habonim and American Zionism', A&B, pp. 247-251.

ומעוגן בתופעות מהחיים, מתאים יפה להלפרן ולאנשים מסוגו, אינדיווידואליסטים ואינטלקטואלים המתלבטים בוהותם היהודית והמטילים ספק באפשרות של חיים יהודיים באמריקה. בהקשר זה יש גם ראייה מקורית של ייעוד ההכשרה: לא רק כהכנה לחיי קיבוץ בארץ, אלא כעין מסננת, המנפֶה וממיינת את האנשים העוברים בה בדרך של מין ריפוי בעיסוק, כאשר העבודה והחיים בצוותא מסייעים להם להגיע להכרעה - אמריקה או ארץ-ישראל - לא מתוך חולשה אלא מתוך הערכה כנה של מידת דביקותם בערכי היהדות ומתוך הכרה שאי־אפשר לחיות לפי הערכים האלה באמריקה. הייתה זאת קונסטרוקציה אידיאולוגית שהתאימה להפליא לאישיותו של בן הלפרן ולנסיון החיים שלו. והיא גם תאמה לסוג האנשים שאותם ביקש אנצו סרני ללכד כתבורה בתנועה החלוצית.

אילו היה סרני מצליח לתרגם את הרעיון הזה למציאות, חודר אל חוגים של צעירים בעלי שורשים יהודיים והשכלה אמריקנית ומחוץ למסגרות הסגורות של תנועות הנוער, מעורר בהם את הרצון להגשמה חלוצית כדרך של חיים יהודיים שלמים ומעלה אותם ארצה, היה ללא ספק תורם תרומה חשובה לקידום 'החלוץ' באמריקה ולחיזוק המחנה הפועלי בארץ. אך לא כך התפתחו העניינים. הודות לקסמו האישי ולאינטלקט המרשים שלו הצליח אמנם סרני לאסוף סביבו חוג של מעריצים, שרבים מהם באו אליו כפרטים. גם תברים מרכזיים בנוער־פועלי־ציון היו מקורבים אליו, ביניהם סעדיה גֶלֶב וג'ו קריידן, שליווה את סרני בסיווריו ואף גר בדירת־הקומונה המשפחתית בריוורסייד־דרייב מס' 900.⁴³ ייתכן שכאן יכולה להיות התחלה של תנועה חלוצית מסוג אחר, קיצור הדרך הארוכה והקשה של חינוך ילדים בתנועת הנוער. ברם הקונספציה הזאת בעצם לא זכתה אף פעם לעמוד במבחן של מעשה מתמיד וממושך. שליחותו של סרני נמשכה רק קצת מעל שנה ונקטעה בגלל סיבות שונות. במאי 1937 הוא יצא את אמריקה. חוג מעריציו התפורר חיש מהר, ו'החלוץ' חזר להיות ארגון־גג שטיפל בעניינים המעשיים של הכש ועלייה. רוב חבריו היו יוצאי תנועות הנוער: נוער־פועלי־ציון, 'הבונים' וגורדוניה, היות שהשומר־הצעיר פרש עקב תביעה שהוועד הפועל יממן שליח מטעמו.⁴⁴

43. עדויות יוסף (ג'ו) קריידן וסעדיה גלב, וראה גם: רות בונדי, השליח, עמ' 230-231; Ben Simcha [=Saadia Gelb], 'Seder Diary', *Furrows*, Vol. II, No. 6 (April 1944), pp. 11-12. חובה נעימה היא להודות כאן לסעדיה גלב על הערותיו המאלפות למאמר זה. האחריות לטעויות היא, כמובן, אך ורק שלי.

44. על פרישת השומר־הצעיר מ'החלוץ' עקב סכסוך עם סרני ראה מכתב בן־ציון (בני) אפלבוים (לאחר מכן אילון), 'החלוץ' ניו־יורק, אל הוועד הפועל, תל־אביב, 6.12.1937, אה"ע 1417/208IV.

על הסיבות לטיוס שליחותו של א' סרני ראה בונדי, השליח, עמ' 248-254 וההערה בעמ' 426; כמו כן הפרוטוקולים של מרכז 'החלוץ' ושל ההנהגה הארצית (National Executive) של נוער־פועלי־ציון בניו־יורק, וגם התכתבות סרני ואחרים עם המוסדות בארץ. כסיבה עיקרית מוזכר, כאמור, העימות עם השומר־הצעיר, במיוחד סביב הדישה לשליח מטעם תנועה זו ל'החלוץ'. כמו כן מוזכרות בעיות כספיות וגם אי־שביעות הרצון של

הישגיו של סרני היו דווקא בפועלו בקרב תנועות הנוער, פעילות שהייתה כזכור שולית בעיניו. באמצעות חברי 'הבונים' ונוער-פועלי-ציון שנשארו נאמנים לרעיון גם אחרי עזיבתו, הוא תרם רבות להעמקת הויקה להגשמה החלוצית והגיה את היסודות להתארגנות קיבוץ-עלייה חדש. מפעל חשוב היה רכישת חוות-ההכשרה בקריים-רידג', בדרומה של מדינת ניו-ג'רסי. הייתה זאת למעשה חוות-ההכשרה הקבועה הראשונה, לאחר שעד אז נאלצו החלוצים לנדוד מחווה שכורה אחת לאחרת. קביעות המשק והאחריות לפיתוחו הוסיפו אתגר ותרמו ליציבות התברתית. עבור חברי 'הבונים' הפכה החווה למרכז תנועתי חי ותוסס, שבו התקיימו מחנות-עבודה, כנסים, סמינרים וועידות.⁴⁵

ההנהגה הפוליטית בארץ מהחזיר של סרני על היחסים בין יהודים והערבים (E. Sereni, R. E. Asheri [eds.], *Jews and Arabs in Palestine: Studies in a National and Colonial Problem*, New York 1936). ברם נראה שאין די בטענות אלה כדי להסביר את ההחלטה של סרני לסיים את שליחותו. כזכור, העלו אנשי השומר-הצעיר בוועד הפועל את התביעה לשליח מטעמם עוד בזמן אישור שליחותו של גלילי (ראה לעיל, הערה 26). יש להניח שסרני ידע זאת ואף הסכים לכך בראשית שליחותו, ורק כעבור זמן מה התכחש להסכמה זאת. יתר על כן, המקורות מעידים שעוד לפני שליחותו של סרני הייתה כוונה לשלוח לאמריקה גם את א' (לסיה) גלילי לשליחות נוספת. סרני עצמו הזכיר זאת במכתבו לאליעזר ליבנה (ראה לעיל, הערה 36) והביע את תדהמתו מכך שגלילי נשלח לאנגליה. לאור העמדה הזאת של סרני, אין היגיון בטענותיו המאוחרות שאין עבודה לשני שליחים. במה שנוגע לרוגז על חיבורו בשאלה הערבית, הנהגת מפא"י לא הצרה את צעדיו בשל כך, לא בזמן שהותו באמריקה וגם לא לאחר שובו. גם הטענות על המצב הכספי הקשה אינן כה חד-משמעיות. כמכתבו הנ"ל אל ליבנה טוען סרני שאין קושי בסידורם הכספי של מועמדים נוספים לשליחות. ייתכן שהיו אמנם בעיות, כתוצאה מהמדיניות ה'הרפתקנית' של סרני בענייני כספים, ובמיוחד במה שנוגע לתשלומי חובות, אך נראה שהמצב לא היה נואש כפי שתואר, מה גם שלרשותו עמדו מקורות אישיים שעליהם יכול היה לסמוך.

אפשר גם לשאול, מדוע לא התחלף סרני בתפקידים עם בן-ציון אפלכאוס, שממילא החליף אותו כשליח 'החלוץ', ועל ידי כך יכול היה להמשיך במסגרת נוער-פועלי-ציון ותנועת העבודה הציונית ללא הטרדות מצד השומר-הצעיר. נראה על כן שהסיבה האמיתית להחלטתו לסיים את שליחותו מורכבת יותר. ניתן אולי לקבל רמז מהמכתב מנובמבר 1936, שכבר צוטט לעיל, בו כתב, שילקיום תנועה של סתם-חלוצים בזמן הקרוב אין תקווה. אני חושב גם כן שאין לזה צורך רב כאן ובהשקעת הכוחות הנחוצים להשגת דבר-מה בשטח זה ... ובהמשך: '... לי יש הרגשה לעתים קרובות שגם שליח אחד יותר מדי. ... העובדה בעינה עומדת שבהחלוץ, אם להבין את ארגונו כהנבנתו במקומות אחרים, אין מקום לתוספת שליחים. במובן זה אם בראשית היותי כאן חשבתי קצת אחרת ותארתי לעצמי שהיה מקום לאיוו תנועה של סתם-חלוצים אשר תוכל למלא בזמן קצר את שורות החלוץ, כרגע ברור לי בהחלט שאין הדבר כך'. ראה לעיל, הערה 37. והשווה בעניין זה: בוגרי, השליח, עמ' 253.

45. על רכישת חוות-ההכשרה בקריים-רידג' ראה שטר חוב: Ben Halpern (Promissory note) and Jack Rycus (Secretary) and Enzo Sereni, \$250.-, Dec. 1. 1936. השטר המקורי נמצא בארכיון כפר בלום. פרופ' בן הלפרן, שלו הראיתי תצלום של השטר כשנפגשנו בירושלים בדצמבר 1986, אישר בפניי ששטר זה היה עבור התשלום הראשון לרכישת החווה. על תפקיד החווה כמרכז תנועתי

סרני היה מעין כוכב שביט שהאיר למשך זמן קצר את השמים הקודרים של הנוף החלוצי האמריקני. עם המציאות ששררה אחרי חזרתו ארצה נאלץ להתמודד בן-ציון (בני) אפלכאום (לאחר מכן אילן), בעצמו יוצא נוער-פועלי-ציון באמריקה, שעלה ארצה בשנת 1932 והצטרף לקיבוץ אפיקים. בשנת 1936 נשלח כשליח הראשון ל'הבונים', ועם עזיבתו של סרני עבר ל'החלוץ'.

בסוף 1937 התקיימה בקרים-רידג' פגישה שבה השתתפו כחמישים חברי 'החלוץ', מההכשרה ומהסביבה. את ארץ-ישראל ייצגו בני אפלכאום וצפורה בת-עמי, חברת קבוצת רמת-דוד, שלמדה במכללה סמוכה וגרה בחווה. נכח בפגישה גם ברל כצנלסון, אם כי לא השתתף בדיונים. לפי דיווחו של בני נערכה הפגישה בסימן של ייאוש לגבי עתידו של 'החלוץ' באמריקה. העלייה צומצמה לממדים מזעריים כאשר בשנת 1937-1938 נמסרו בכל 'שדיול' חצי-שנתי רק כחמישה סרטיפיקטים לתנועות של ארץ-ישראל העובדת, שהתחלקו בין 'החלוץ' לבין השומר-הצעיר. חלוצים רבים, שסיימו שנתיים של הכשרה וחיכו לשווא לתורם, התייאשו וחזרו לחיים האמריקניים, שהתחילו להתאושש ממצוקת השפל הגדול. הרתיעו גם מאורעות הדמים בארץ, כפי שהרתיעו אפילו נוער יהודי באירופה מוכת-הרדיפות. אך יותר מכל גרם לדמורליזציה כשלון הקליטה של רוב החלוצים שעלו בשנים הקודמות. כדברי בני אפלכאום:

חזרתם של עולים אמריקנים גרמה להרס נפשי כביר בתוך שורות 'החלוץ' - מבוכה ופחד. לפני כמה שנים שררה ב'החלוץ' פה אידיאליזציה של החיים בקיבוץ. ועכשיו - פחד מוגזם ממה שצפוי לחלוץ בעלייתו. את עניין קליטת העלייה האמריקנית עוד לא פתרנו, וצריכים בארץ לעיין בשאלה כאובה וגורלית זו ביתר תשומת לב.⁴⁶

במיוחד העיקה ההתפוררות בתוך שנה של קבוצה בת 41 איש, שעלתה בסוף 1935 וראשית 1936 והתיישבה בנען.⁴⁷ כתוצאה מהמשבר עזבו את 'החלוץ' שוב כמעט כל הבוודים ונשארו רק יוצאי תנועות הנוער. 120 החברים היו פזורים בכל רחבי

ראה: N. Guttman, 'Hechalutz in America', A&B, p. 29; Fishkoff, 'The Shtetl in Redneckville', pp. 12-14. פרטים נוספים בפרוטוקולים של מרכז 'החלוץ', מרכז נוער-פועלי-ציון, ובפרסומים אחרים של 'הבונים' ו'החלוץ'. טענת יוסף יורעאלי בספרו, שהחווה נרכשה בימי שליחותו, היא מוטעית. ככל הנראה נתערבבו בזכרונו של יורעאלי רכישת קרים-רידג' עם רכישת החווה בהייסטסטאון (שנמסרה לשומר-הצעיר), שבוצעה באמת ב-1940, בזמן שליחותו של יורעאלי. י' יורעאלי, בשליחות בטחונות, עמ' 30.

46. בן-ציון אפלכאום, 'החלוץ' ניו-יורק, אל הוועד הפועל, תל-אביב, 6.12.1937, אה"ע 1417/2081V. דברים דומים בשני מכתבים של אפלכאום אל אליק [שומרנו], ללא תאריך [1938]: אק"מ, מח' חו"ל מילואים (הועבר מארכיון אפיקים), מיכל 7, תיק 5. להערכת הסיבות לכשלון העלייה הזאת ראה: רימר, הציונות, סז, עמ' 119-140. וראה גם דברי ב' אפלכאום המצוטטים להלן, הערה 54.

47. רימר, הציונות, סז, עמ' 127, 133.

אמריקה, כאשר רק שלושה סניפים – ניו־יורק, בלטימור ושיקגו – מנהלים פעילות סדירה. גם הגופים הציוניים של המבוגרים, כולל תנועת העבודה הציונית, הגבירו את הסתייגותם מ'החלוץ' כ'דבר שמצטערים על לידתו'. אך בני לא נכנעו. לפי דעתו 'כדאי להשקיע כוחות להמשך, כי בלעדי 'החלוץ' אפילו בממדים קטנים מאוד, לא תתואר תנועת נוער ציונית פעילה ראויה לשמה'. ועם זאת, 'ל'החלוץ' פה יש זכות להיות רק אם הוא מורכב מחומר מובחר מאוד, שהכרתו החלוצית נובעת משרשים עמוקים בתרבות היהודית, שטופחו או במוסדות חינוכיים עבריים או בתנועות הנוער'.⁴⁸

גם נוער־פועלי־ציון נפגע עקב המשבר. מספר הקבוצות של השכבה הבוגרת, ה'יוגנט' (נוער), ירד מ־36 במארס 1936 ל־29 בינואר 1938. הירידה במספר החברים הייתה דרסטית עוד יותר: מ־460 במארס 1936 ל־296 במארס 1938! לא הייתה זאת תמונה מעודדת כלל. בישיבת ההנהגה הארצית דובר על קשר רופף בין הלשכה בניו־יורק לבין המרכזים האחרים, על תשלומי מס בלתי־מוסדרים, ועל חוסר תגובה לפניות.⁴⁹

בכל זאת נראה שחברי תנועת הנוער נפגעו מכשלון העלייה פחות מאשר הבודדים. תרמו לכך גם חלק מהחוזרים, שעודדו את חבריהם לנסות את מזלם ולעלות, למרות כשלונם האישי. חלקם אף עלו שוב, אחרי שהשלימו את השכלתם ורכשו מקצוע.⁵⁰ עבור חברי התנועה היה זה ניסיון קשה, אבל הם הצליחו לעמוד בו ואף להתגבר. העלייה נמשכה למרות הכל, וקבוצה חדשה הגיעה לרמת־דוד ב־1938.⁵¹ בחוות ההכשרה היו בחורף 1937 22 חברים, רובם מעל שנתיים, ולדברי בני אפלבאום, 'עוד לא ראיתי באמריקה קבוצה כה אחראית, רצינית ומוכשרת'.⁵² 25

48. אפלבאום אל הועה"פ, 6.12.1937 (לעיל, הערה 46).

49. הנתונים על פי דו"חות בפרוטוקולים של ישיבות ההנהגה הארצית, 11.1.1938, 8.1.1939, 6.6.1939, ודו"ח ההנהגה לוועידה הארצית באפריל 1938. דו"חות אלה כללו, מלבד נתונים מעודכנים, גם חומר השוואתי של שנים קודמות. על פי הדו"ח מה־11.1.1938 היה מספר חברי ה'יוגנט' בסוף דצמבר נמוך אף יותר מהמספר שנמסר לוועידה: 272 לעומת 296. עם זאת נמסר בדו"ח לוועידה שבסוף דצמבר 1937 היו 38 קבוצות של 'יוגנט', לעומת 29 קבוצות לאותו תאריך על פי הדו"ח מה־11.1.1938. יתכן שהסיבה בטעות דפוס או בהתרשלות בהעתקת הנתונים. ככל אופן כל הדו"חות מצביעים על ירידה במספר חברי ה'יוגנט' בראשית 1938. משמעותיים כאן דברי עקיבא סקידל, שציין עקב הגשת הדו"ח ב־11.1.1938, שבו בזמן שחברי ה'יוגנט' עזבו את התנועה או הצטרפו למפלגה עם התבגרותם, לא אירע תהליך מקביל של העברת חברי שכבת הביניים ('בונים') אל ה'יוגנט'.

50. עדות ג'ו קריידן, 25.2.1985. בשיחותיי עם יוצאי התנועה פגשתי לא מעטים שעברו מסלול זה של ירידה לצורך עלייה.

51. בן־ציון אפלבאום, 'החלוץ' ניו־יורק, אל אליק [שומרוני] (לעיל, הערה 46). במכתב זה טען אפלבאום, שקבוצה זו הייתה מיועדת לאפיקים, ועברה לרמת־דוד בגלל סידורי קליטה לקויים.

52. בן־ציון אפלבאום, 'החלוץ' ניו־יורק, אל הועה"פ, 6.12.1937 (לעיל, הערה 46).

חברים נוספים סיימו הכשרה של שנה ואושרו לעלייה. כשלוך העליות הקודמות הביאו את החברים לחשבון נפש רציני, מתוך רצון לא לחזור על שגיאות העבר. גורם מעודד הייתה התפתחות השכבות הצעירות המאורגנות בתנועת 'הבונים', שמספר קבוצותיה גדל מ-65 ב-1936 ל-101 ב-1937, ושראשוני חבריה נכנסו ל'חלוץ' בשנת 1938.⁵³ הלך והתחזק גם הגרעין של פעילים בעלי השכלה עברית וזיקה ארץ-ישראלית, ביניהם עקיבא סקידל, ליאון (ארי) לשנר ודוד ברסלאו, שנכנסו להנהגה הארצית ליד סעדיה גלב, נחום גוטמן ומשה כהן. חיזוק נוסף לזרם החלוצי קיבל נוער-פועלי-ציון על ידי האיחוד עם גורדוניה ב-1938.

בני אפלבאום ראה את תפקידו בחיזוק רוחם של חברי התנועה לרגל המשברים הקשים. בדבריו ובכתביו ניסה להכין אותם להתמודדות עם המציאות הארץ-ישראלית ולהקנות להם גישה מציאותית, לעומת תפיסות הרפתקניות ורומנטיות שהיו נפוצות לפני כן ושגרמו לאכזבות כה קשות. כסיבה עיקרית לכשלונות הקליטה ראה את אי-היכולת לעמוד בלחצים הפיסיים והפסיכולוגיים הנלווים להסתגלות לחיי קיבוץ. כדבריו:

אין בפי מלים היכולות לבטא בצורה קולעת את המתח הנפשי המיוחד והייסורים העוברים על החלוץ בזמן המהפכה המתחוללת בתפיסות היסוד שאותן הוא מביא מהגולה. ... אני רוצה שתדעו את הצפוי לכם ושתשנסו מותניכם בהתאם. ... אני מקווה שתבינו מתיאורי מדוע חלוצים אמריקנים מתקשים להסתגל לחיים - מדוע כה רבים חזרו כאשר הם מאוכזבים, כי הקיבוץ לא הרטיט את לבם ולא סיפק להם את השלמות שביקשו. לא ארץ-ישראל היא שהכזיבה אותם, אלא הם אלה שהכזיבו את ארץ-ישראל.⁵⁴

בני דאג להעברת המסר של ארץ-ישראל העובדת בין היתר על ידי פרסום באנגלית של החיבור במבחן מאת ברל כצנלסון. בדרך זאת ניסה להעמיד את הקונסטרוקטיביזם הארץ-ישראלי במקום האידיאולוגיה הסוציאליסטית, התלושה מהמציאות בארץ, בעולם היהודי ובכלל. אבל שליחותו הסתיימה בסתיו 1938, ולמרות תחנוניו לא הצליחו המוסדות לגייס לו מחליף. כך שוב נשאר גם 'החלוץ' וגם 'הבונים' ללא שליח במשך כמעט שנה שלמה.⁵⁵

53. בן-ציון אפלבאום לאליק (שומרוני), ללא תאריך [1938] (מכתב שלישי), אק"מ; *Zionist Pioneer Youth Habonim - Young Poale Zion Alliance, Ichud Convention Report*, Chicago III, 20-23.4.1938

54. 'The Chapter We are Writing', in: Shirley Lashner-Spira (ed.), *An American Soldier/Pioneer in Israel*, New York 1978, pp. 26-27. המקור: *Chalutz*, Alot, Habonim Kvutzat Aliya, Sept. 1944

55. מכתבי בני (אפלבאום) לאליק (שומרוני) [1938], ראה לעיל, הערה 46. באחד המכתבים הוא כותב, שלא ברור אם יהיה במחנות הקיץ, כך שיתכן שלפחות בחלק ממחנות הקיץ לא ביקר שליח במשך שנתיים! דברי סיכום והערכה לשליחותו של ב' אפלבאום ראה: *Zionist Pioneer Youth Habonim - Young Poale Zion Alliance, Ichud Convention Report*, Chicago III, 20-23.4.1938, p. 25

בנסיבות אלה התעודדו החוגים הנאמנים לדרך המסורתית של ה'יוגנט', ושוב נשמעו ברמה ערעורים על מרכזיותה של החלוציות כמשימה תנועתית. בספטמבר 1938, כאשר ההנהגה הארצית דנה במועמדותו של יוסף יורעאלי מאפיקים לשליחות ונאמר שהמועמד אינו שולט היטב באנגלית, הציע יעקב כצמן לדחות הבאת שליח לשנה הבאה, 'כדי להפחית את האינדוקטרינציה של תנועתנו לקראת חלוציות'.⁵⁶ יתר על כן, נשמעו גם תביעות לפתח דרכים של הגשמה חלוצית באמריקה כאלטרנטיבה לעלייה לארץ-ישראל.

דובר מובהק למען האנטייתזת החלוצית בשנים אלה היה הרמן (חיים) פינקל, מבין פעיליה המרכזיים של התנועה בשיקגו. פינקל, שהיה בעל חינוך יהודי שורשי, דבק אז בעמדות סוציאליסטיות עקביות, כולל הפציפיות המסורתית של נוער-פועלי-ציון. כסטודנט באוניברסיטת אילינוי גר בתנאי 'קופה' (שיתוף) עם סטודנטים אחרים יוצאי התנועה. חבורה זאת הייתה פעילה בזירה האמריקנית 'המתקדמת', וב-1939 סייעה לאיגוד המקצועי 'לארגן' פועלים במפעל לייצור כפפות בעיירה אורבנה הסמוכה.⁵⁷ כעבור שנה התפלמס פינקל עם ההנהגה הארצית של נוער-פועלי-ציון בגלל החלטתה להחרים את ועידת 'ועדת הנוער נגד מלחמה' (Youth Committee Against War), שם-כיסוי להתארגנות קומוניסטית שעדיין פעלה לפי הקו האנטי-מלחמתי של ברית-המועצות בעקבות הסכם ריבנטרופ-מולוטוב. פינקל אף השתתף בוועידה זאת, אם כי לא כנציג נוער-פועלי-ציון אלא כנציג תא 'ועדת הנוער נגד מלחמה' באוניברסיטה שלו. הוא חייב את השתתפות התנועה בוועדה, בטענה שזאת המסגרת היחידה הנלחמת גם למען הישארות אמריקה מחוץ למאבק המזויין וגם נגד כוחות הריאקציה והאנטישמיות.⁵⁸

פינקל לא הסתפק בתביעה שהתנועה תפעל בזירה האמריקנית, אלא פיתח גם אידיאולוגיה של הגשמה חלוצית באמריקה. במאמר בשם 'חלוצים של גלות', שיצא לאור באפריל 1939, קרא להצבת משימות באמריקה בנוסף לארץ-ישראל. לפי דעתו, הדרך להגשמה בארץ פתוחה רק למעטים, לא רק בגלל קשיי הקליטה, אלא גם בגלל צמצום העלייה והקצבת סרטיפיקטים ספורים בלבד לחלוצים מאמריקה. לרוב הגדול שיישאר, התנועה למעשה אינה מציעה דבר, מלבד השתלבות בפעילות הציונית הרגילה. לכן יש לחפש עבורם דרכים לתמורה יסודית באורח החיים כיהודים וכסוציאליסטים: במבנה התעסוקתי, בחברה ובתרבות. באמריקה, להבדיל מאירופה, הדבר אפשרי, ועל כן מציע פינקל כמשימה תנועתית הקמת יישובים שיתופיים גם

⁵⁶ 'Chaver Katzman suggested that unless a completely suitable candidate is available, it may be advisable to have no shaliach the coming year, in order to lessen the chaltz indoctrination of our movement'. פרוטוקול ישיבת ההנהגה הארצית, 19.9.1938.

⁵⁷ פרוטוקול ישיבת ההנהגה הארצית, 16.5.1939.

⁵⁸ H. Finkel, 'A Matter of Opinion – On the Youth Committee Against War', *News and Views* [=N&V], IV, no. 11 (4.4.1940), pp. 11–12

שם. מובן שהדברים עוררו ויכוח ציבורי, שבו נשמעו, לצד הביקורת, גם דברי תמיכה.⁵⁹

פיתוח נוסף של עמדתו הציג פינקל בדצמבר 1940, במאמר פרוגרמטי בבטאון התנועה, 'ערב ועידת נוער פועלי-ציון בסינסינטי'. דבריו מצטיינים בהיגיון פנימי, בהערכה ריאליסטית של הנסיבות, וגם בכיסוס רעיוני מוצק. כנקודת מוצא טען פינקל, שמוטל על התנועה להיענות לשאיפות חבריה הרבים המחפשים אורח חיים בעל משמעות באמריקה. לשם כך יש צורך בשידוד מערכות רעיוני, מתוך התמקדות בבעיות העומדות על הפרק: גם אלה הניצבות בפני כלל הצעירים היהודים כתוצאה מנסיבות אובייקטיביות, וגם אלה המיוחדות להכרי התנועה והנובעות מהשקפת העולם המיוחדת שלהם. מתוך ניתוח הסכנות האורבות לקיום היהודי מבחינה כלכלית, משפטית ותרבותית, כפרטים וכציבור, באמריקה ובעולם כולו, מסיק פינקל, שעל הנוער מוטלת האחריות לפעול למען הישרדות האומה והתחדשותה, 'לא רק כמגיני היהדות אלא גם כיוצריה'. יתר על כן, כסוציאליסטים שומה על החברים לחפש דרכים להשתתפות במאבק למען הצדק החברתי, לא רק כאידיאל מופשט, אלא תוך מחויבות אישית. מחויבות זו תבטא במעורבות פעילה בתנועה הסוציאליסטית ובניסיון ולחיות חיים פרודוקטיביים, המבוססים על אי-ניצול הזולת, ותמצא את ביטויה המושלם בהקמת יישובים שיתופיים.

בעיני פינקל הסיבה לכשלון התנועה להמשיך ולהיות גורם בעל משמעות עבור חבריה המתבגרים נעוצה בעקרון-היסוד של שלילת הגלות, המתייחס לתפוצה לכעין 'פרה חולבת', שממנה ניתן להפיק באופן מתמיד משאבים חומריים והשפעה פוליטית'. יש להכיר בעובדה שלקיום הקהילה היהודית באמריקה חשיבות מכרעת לקיום היהודי בכל רחבי תבל, כולל היישוב בארץ-ישראל. אסור להמשיך ולהתייחס אל יהדות אמריקה כאל הדוד העשיר שחולניותו אינה מעניינת את קרוביו כל זמן שהוא ממשיך לשלם, אלא יש לחזק אותו מבפנים, כדי שיוכל להמשיך להתקיים וגם לקיים את אלה התלויים בו'. על כן יש להירתם למאבק משותף למען הצלת יהדות אמריקה – להתחדשותה התרבותית, החברתית והכלכלית. ומשום כך על התנועה להרחיב את מושג החלוציות, כדי לכלול את החיים היהודיים בכל היבטיהם, למען שיקום העם על פי עקרונות פועלי-ציון.⁶⁰

נראה שכאן אחד הנסיגנות המעמיקים והרציניים להציג את בעיית ההגשמה תוך השלכת האידיאולוגיה הציונית-סוציאליסטית על המציאות היהודית באמריקה ועל שאלת הקיום היהודי בכלל. מובן שהיה אפשר לסתור את הדברים ולהצביע על החולשות שכתוכנית המוצעת, שהן פחות בניתוח המצב הקיים מאשר במעשיות

59. H. Finkel, 'Galut Chalutzim', *N&V*, IV, no. 17 (April 1939); 'Galut Chalutzim – the Reactions', *Ibid.*, no. 18 (8.5.1939), pp. 9–12

60. Idem, 'Wanted – A Program for America', *N&V*, VI, no. 6 (26.12.1940), p. 4

פינקל אינו רשום בין צירי הוועידה; כנראה השתתף כמשקיף. רשימה מנוגדת לעמדתו ראה: 4: 9 (8.3.1941), *'Upstream'*, *N&V*, IV, no. 9 (Zimron [= רמז])

הפתרונות המוצעים. עם זאת אין לזלזל באתגר שהוצב כאן ובאמיתות הבעיות שהוצגו. באין בידינו פרטוקול של דיוני הוועידה לא ברור באיזו מידה הייתה בה התייחסות לדברי פינקל. ועידת סינסינטי ידועה בעיקר כשלב סופי ונקודת סיום של תהליך הפיכת גוער-פועל-ציון ממשמרת צעירה של מפלגה לתנועת נוער, כאשר השם 'הבונים', שעד אז כלל כזכור רק את השכבות הצעירות, כולל גם את השכבה הבוגרת. עם שינוי המבנה הארגוני התחזקה גם המגמה החלוצית, אם כי לא עד כדי ביטול הדיכוטומיה במטרות התנועה. בחוקה החדשה אמנם אושרה ההגשמה החלוצית שוב כמשימה המרכזית, אבל ניתנה הכרה גם ל'הכנת צעירים יהודים להשתתפות פעילה בחיי הקהילה היהודית באמריקה'.⁶¹ לא היה זה שידוד מערכות, כפי שדרש פינקל, אבל נראה שבכל זאת הייתה בכך התייחסות למצב שאותו תיאר. גם השליחים מהארץ, עם כל רצונם לעשות נפשות לעניין החלוצי, הכירו במציאות. וכך כתב יוסף יורעאלי במארס 1940, חודשים מספר אחרי בואו לאמריקה:

תמיד הייתי בין האומרים שתנועת הנוער בגולה צריכה להיות חלוצית במאה אחוז. כך חשבתי במשך כל שנות עבודתנו באירופה, ונדמה לי, כי הצלחנו דוקא בדרך זאת יותר מאשר בדרך אחרת. אולם, עם בואי לאמריקה, שיניתי את דעתי זאת ושמח אני שאין זה רק שינוי אצלי אלא משותף לכל השליחים מהארץ הפועלים באמריקה. כאן מוכרחה התנועה להיות בנויה אחרת. עליה לשתף בתוכה גם חברים, אשר ישארו בגולה והיו מסוגלים לשאת את תפקידם גם כאן. יתכן שבתוקף המציאות כאן, נשנה עוד הרבה עמדות, אך זו לא תשתנה במשך הרבה שנים.⁶²

פינקל המשיך להיאבק על דעותיו, ובפברואר 1942 פרסם תמצית אנגלית של מאמר מאת סופר עברי מבלגיה, שקודם הופיע באידישער קעמפער. המאמר דן בדרכים להנחיל לדור היהודי הצעיר באמריקה חוסן רוחני וביטחון כלכלי, כאשר תפקידה של ארץ-ישראל הוא לשמש 'כוח מודריך רוחני וחברתי'.

היא [הארץ] יכולה לספק לנו את הדגמים לשיקום כלכלי ותרבותי. הקבוצה

61. החלטות הוועידה התומכות בחלוציות: 'Resolutions Adopted at the 16th Convention of Habonim', #4,9, in: *Summary of Proceedings of the 16th National Convention*, 'Habonim Labor Zionist Youth', in: *Organizational Bulletin*, no. 6 (16.1.1941). באותה חוברת גם רשימת הצירים. על הדגשת מרכזיותה של החלוציות יחד עם הכרה בפעילות באמריקה, ראה: 'Habonim Constitution, Adopted at the 16th National Convention, Dec. 29, 1940', Article III, # 2,6, *Ibid.*, p. 21; cf. *A&B*, p. 37

62. יוסף יורעאלי, ניו יורק, אל חברי קיבוץ אנגלו-בלטי, בנימינה 1.3.1940. פורסם בעלון בקיבוצנו, נמצא בארכיון כפר בלום, מיכל ס'. העתק של המכתב המקורי נתקבל לאחרונה באי.ט. והשווה דברי 'יורעאלי, A&B, עמ' 56. שלום וורם, במאמר שהופיע בגיליון שבו פרסם פינקל את דבריו, הביע תמיכה בתוכנית לפרודוקטיביזציה של החברים שיישארו באמריקה. Sh. Wurm, 'Let Us Be Consistent', *N&V*, VI, no. 6 (26.12.1940), p. 4

[הקיבוץ] ורעיונות החלוץ היו צריכים לצאת מעבר לגבולות של ארץ-ישראל, ולשמש, בצורות ממותנות, לרענון החיים היהודיים בגלות. מהם נוכל ללמוד לא רק את הדרך לחקלאות, לשיתוף ולחיים יהודיים יותר יצרניים, אלא נוכל גם לרכוש לעצמנו את עיקשותם ודבקותם במטרה, שבהן עלינו להתחסן.

בסוף המאמר, שהיה משובץ בפטוקים מפרקי אבות, הציע פינקל לנוער היהודי לקום ולהתארגן כתנועה גדולה במטרה להגשים את הרעיונות האלה.⁶³ הנושא עלה שוב בדיוני הוועידה הארצית הי"ז בדצמבר 1942, כאשר בעת הוויכוח על החלוציות והתביעה לחזק את קיבוצי העלייה ולהיערך לעלייה גדולה מיד לאחר המלחמה, נאמר גם ש'החברים שאינם שוקלים עלייה ארצה חושבים על מעשים חלוציים בגלות'.⁶⁴ אחרי הוועידה הצטרף לוויכוח בן הלפרן, שעלה ארצה ב־1939, חזר ממנה ב־1940 עקב בעיות בריאות, ומ־1943 היה העורך-המנהל של ה־*Jewish Frontier*. במאמר בשם 'בכית בגלות', שהתפרסם ב־*Furrows*, בטאון 'הבונים', בגיליון של ינואר 1943, חזר על עמדותיו לגבי חוסר אפשרות של קיום אורת חיים יהודי נורמלי בגלות. החיבור עורר דין ודברים ממושך על דפי כתב-העת, וכין משתתפיו היה גם ח' פינקל. הלפרן סיכם את הדיון באפריל 1944 ברשימה בשם 'גבולות הגלות', שבה דחה טענות על נאמנות כפולה בהסתמכו על ברנדייס וקרא לעליית חלוצים מאמריקה כמעשה שליחות, בעקבות הסופר הסלובני (או יוגוסלבי) אדמיק (Louis Adamic), שבספרו *Two-Way Passage* קרא למהגרים לחזור מאמריקה למולדתם הישנה, כדי להביא לה את ערכי החופש והדמוקרטיה.⁶⁵ כאן מתווסף אצל הלפרן מוטיב חדש, אם כי לא שכיח באתוס החלוצי: תרומה אמריקנית מיוחדת לבניין הארץ.

רעיון ההגשמה החלוצית באמריקה המשיך לחיות ולהתקיים כחלק אינטגרלי של האידיאולוגיה של 'הבונים', ואפשר לראות אותו כחלק מהתופעה הכללית של

63. H. Finkel, 'Can the Youth Problem be Solved?', *N&V*, VII, no. 6 (13.2.1942), p. 2.

64. *Summary of Proceedings of the 17th National Convention*, Cream Ridge, NJ, 26.12.1942–1.1.1943, p. 17. בחוברת אין רשימת צירים, אך ברשימת המקומות המיוצגים מופיעה אורבנה, אילינוי. היה זה כנראה פינקל או אחד מחבריו. שם, עמ' 2. בשנים אלה פעל פינקל כ'מארגן' (Organizer) מטעם התנועה בעיר סנט לואיס, כמו כן היה ראש מחנה קיץ. מכתב ד' ברסלאו אל יהודה רימר, 22.6.1993, פרוטוקול מרכז 'הבונים', 17.3.1942.

65. B. Halpern, 'At Home in Exile', *Furrows*, I, no. 3 (January 1943), p. 6; L. Lashner, Ch. Finkel, 'Home and Exile (Letters to the Editor)', *Ibid.*, no. 5 (March 1943), pp. 1, 29; E. Kohn, 'Is it Our Duty to Remain Maladjusted?', *Ibid.*, pp. 13–17; B. Halpern, 'How to Observe the Commandment of Exile', *Ibid.*, pp. 18–20; E.I. Parsons, 'Further Comment on Diaspora Maladjustment', *Ibid.*, no. 6 (April 1943), pp. 1, 31; B. Halpern, 'Boundaries of Exile', *Ibid.*, II, no. 6 (April 1944), pp.13–16.

האמריקניזציה של הציונות על ידי השימוש בתרבות של ארץ-ישראל החדשה ובמיוחד של ארץ-ישראל העובדת, לשם חיזוק הזהות היהודית בתפוצה, שעליה עמדנו לעיל.⁶⁶ לפיכך הייתה בהדגשת העברית ובאימוץ השירים והריקודים הישראליים על ידי נוער יהודי באמריקה לא רק התקרבות למולדת העתיקה, אלא גם התרחקות מהמוצא האירופי, 'הארץ הישנה' של ההורים, וכניסה לתרבות האמריקנית כקבוצה אתנית בעלת זהות לאומית מודרנית. ביטוי מובהק של תופעה זו הוא התקרבות נוער-פועלי-ציון לתנועת הרקונסטרוקציה ('כינון מחדש') מיסודו של מרדכי מנחם קפלן. שני מזכירי נוער-פועלי-ציון, עקיבא סקידל (1938-1940) ודוד ברסלאו (1940-1943), השתתפו בפעילויות של הארגון בני-מנחם הקשור לתנועה זו, ובפברואר 1939 אישרה ההנהגה הארצית קיום קורס לימודים רקונסטרוקציוניסטי בסמינר תנועתי.⁶⁷ כאן ניתן להבחין בראשית ההתקרבות, ואף ההשתלבות, של שני זרמים שמוצאם שונה בתכלית: הרקונסטרוקציוניזם, שמקורו תיאולוגי והשוואף לכונן מחדש את היהדות כציוויליזציה דתית, לעומת תנועת העבודה הציונית, שמוצאה מהלאומיות והסוציאליזם - שתיהן תזרות חילוניות - והמתרכזות לרוב בשמירת תרבות היידיש מתוך זיקה למפעל החלוצי בארץ (הזרם של דוברי עברית - בעיקר יוצאי צעירי-ציון - היה אמנם חשוב מבחינה איכותית, אך מנה רק מעט אנשים וכמעט שלא הורגש בחיי היום-יום). ביטוי להשתלבות זו היה הקרבה של מ"מ קפלן אל דעותיו של חיים גרינברג, איש צעירי-ציון במוצאו. מתוך רצון לכונן באמריקה אורת חיים יהודי ימצאו שתי התנועות מכנה משותף, כאשר בית הכנסת ממלא תפקיד של מרכז קהילתי וחברתי, המטפח חוגי לימוד ופעילויות שונות המכוונות לשמור על היהודים כציבור בעל ייחוד. הקלה על ההתקרבות הגישה המשותפת לציונות, המתפרשת על פי גירסה ניאואחד-העמית מיוחדת לאמריקה, אשר רואה את התפוצות כתופעת קבע בקיום העם היהודי ואת ארץ-ישראל בעיקר כמרכז רוחני לתפוצות אלה, ואשר משמשת יסוד להסתייגות מרעיון 'שלילת הגלות' ולמסקנת העלייה המתבקשת

66. ראה הערה 8, לעיל. אימוץ הישגי החברה והתרבות הארץ-ישראלית החלוצית ככלי הינוכי לנוער יהודי בגולה אינו מוגבל ל'הבונים' באמריקה. גם 'הבונים' באנגליה, הוותיקה מבין התנועות כשם זה, עשתה כך כאשר הייתה בעיני מייסדה תנועת נוער יהודית תרבותית (Jewish Cultural Youth Movement), שהגיעה לאידיאולוגיה של הגשמה חלוצית רק כעבור שנים מספר. ראה: ד' מנדלסון, 'התפתחות התנועות החלוציות באנגליה בין השנים 1929-1948', עבודה לתואר מוסמך, האוניברסיטה העברית, ירושלים, 1987, עמ' 7-10. לסקירה, כוללת של התופעה בתנועות 'הבונים' בארצות של דוברי אנגלית ראה: רימר, גשר, 124, עמ' 44-56. את קליטת הרעיון החלוצי במרקם היהודי-האמריקני הכללי הציג גם פרופ' אריה גורן בהרצאה מעניינת ומקיפה ככנס בינלאומי 'ישראל בעיני יהודי צפון אמריקה: אידיאלים ודימויים משתנים', שהתקיים באוניברסיטת בן-גוריון בבאר-שבע ב-13.6.1993. שם ההרצאה: 'Anu Banu Artza in America: The Americanization of the Halutz Ideal'. מטבע הדברים התייחס פרופ' גורן גם לכמה מהנושאים שהעלתי כאן, אם כי הדגשיו ומסקנותיו שונים במקצת משלי.

67. פרוטוקול ההנהגה הארצית, 24.1.1939, 7.2.1939. המידע על השתתפות ע' סקידל וד' ברסלאו בפעולות בני-מנחם: מכתב דוד ברסלאו אל י' רימר, ינואר 1994.

ממנו.⁶⁸ היה זה רק טבעי שההתקרבות בין שני הזרמים האידיאולוגיים האלה תמצא ביטוי בין צעירי תנועת העבודה הציונית, שאצלם נהנה גרינברג מיוקרה רבה. אכן, מהאמור לעיל אנו למדים, שבדומה לחזית הסוציאליסטית, שבה התחרתה מגמת ההתחברות אל משימות מתקדמות כלליות עם מגמה יהודית, כך גם בחזית הציונית התרוצצו בנוער פועלי-ציון ו'הבונים' אחריו מגמות סותרות של הגשמה חלוצית. בהתאם לנסיבות ולכוחות הפועלים גברה לפעמים מגמה אחת, אך אף פעם לא עד כדי חיסול השנייה. בשיר היתולי בן-התקופה, המשווה בין תנועות הנוער הציוניות השונות, מתוארת 'הבונים' כ'נישט אהין און נישט אהער' (לא לכאן ולא לשם). חברי התנועה דווקא התגאו בתכונה זאת כסימן היכר של סובלנות ושל פולרליזם. ואמנם בראייה לאחור נראה שהודות להם הצליחה תנועת ה'בונים' לעורר אצל אלפי בני נוער זיקה ליהדות ולארץ-ישראל, חינוך שהביא מעטים להגשמה חלוצית ורבים לפעילות למען הקיום היהודי בגולה. גוסף על כך נמנעו ממנה המשברים התכופים שפקדו תנועות בעלות אידיאולוגיה עקבית יותר של הטלת חובת הגשמה, עקב עריקה של חברים מרכזיים שהביאה רבים ל'התבוללת אדומה' ולהינתקות מוחלטת מהתנועה הציונית ומחיים יהודיים בכלל.

נושא החלוציות נעשה 'דחוף' עם הקמת המדינה. שערי הארץ היו פתוחים ויצאה קריאה לעלייה חלוצית גדולה. באמריקה הגבירו השליחים את פעילותם, וגם חברי תנועה נלהבים, שהתארגנו בגרעיני-עלייה, לחצו בכיוון של 'הגשמה עכשיו'. ביוני 1949, בשלהי מלחמת העצמאות, התקיימה בשיקגו ועידה ארצית כאשר החלוציות היא הנושא המרכזי על סדר היום. אבל הדיונים לא נסבו סביב אידיאולוגיה. צורכי המדינה שזה עתה קמה, השותתת דם לאתר המערכה הכבדה והעומרת לפני אתגרים אדירים של התיישבות, ביצור הגבולות וקליטת עלייה, נעשו לגורם המרכזי והקובע. דיברו 'תכל'עס': על טיפוח ההכרה החלוצית, על חינוך לקראת אורח חיים יהודי וסוציאליסטי, המשך התגייסות חברי השכבה הבוגרת לעלייה ולפעילות בתנועה (שעליה הוחלט עוד שנה קודם לכן), דרכי התארגנות של גרעיני התיישבות, לוח זמנים לעלייה תוך שמירת מערכת ההדרכה, צורות ההתיישבות והקליטה בארץ. החלוציות באמריקה ירדה מהפרק. אחד המרצים, שכעבור שנה עתיד להיות מזכיר התנועה, קבע שהגשמה עצמית תיתכן רק בארץ, ואיש לא התווכח אתו. 'הבונים' נעשתה לתנועה חלוצית קלאסית.⁶⁹

68. על הקרבה בין גרינברג לקפלן ראה: א' גל, 'מוטיב הרציפות' (לעיל, הערה 8), עמ' 455-450. על המשך הקשרים מצביע ספרו של קפלן, *A New Zionism*, New York 1955. שהוקדש לזכרו של גרינברג. א' גל, שם, עמ' 453. וראה גם: ריינר, עמ' 18, 20. גם א' גורן נגע בנושא בהרצאתו, ראה הערה 66.

69. 'Facing the Veida': A. Goodman, 'Noar and Chalutzit'; C. Stopak, 'Our Approach to Chalutzit'; A. Gorenstein, 'Organizing Our Chalutzit'; 'Twentieth National Veida, June 25-29, Chicago Ill.', *Furrows*, VII (X), no. 4 (June-July 1949), pp. 23-38; A. Gorenstein, 'Resolutions and Reality', *Ibid.*, no. 5 (November 1949), pp. 10-15; cf. A. Gorenstein, 'Habonim in the New Era (1948-1950)', *A&B*, pp. 93-94.

היה זה שיא הגיאות החלוצית, אבל זמן קצר אחרי כן ירד הנושא מסדר היום. תרמו לכך מספר התפתחויות בעולם בארץ ובאמריקה, שאירעו בראשית שנות החמישים ושהיו להן השלכות ישירות על התנועה ועל חבריה. בקיץ 1950 פרצה מלחמת קוריאה, ומי שלא הספיק לעלות התגייס לצבא או הלך ללמוד באוניברסיטה. לירידת קרנה של החלוציות תרם בעל כורחו גם ד' בן-גוריון כאשר ב־1950, עקב מצבה הכספי הנואש של מדינת ישראל, נכנע לתביעת "בלאושטיין, גשיא הוועד היהודי האמריקני, ויתר על דרישתו לעלייה המונית מאמריקה והתחייב לא לנהל כל פעולה למען עלייה כזאת. בנובמבר 1949 עדיין תבע בן-גוריון מיהדות אמריקה להשתלב בתהליך של קיבוץ הגלויות, וביולי 1950, לאחר בירור מעמיק ומקיף שבו השתתפו מטובי בנייהסמכא, אף נתן גיבוי להקמת מטה מיוחד לשם תכנון ותיאום הפעילות למען הגברת העלייה מאמריקה. עכשיו, תחת לחץ כבד של 'בעלי המאה', נסוג. בדבריו, שפורסמו בירושלים ב־27 באוגוסט 1950 במסגרת 'חילופי הדעות' עם בלאושטיין ואנשיו, הצהיר בן-גוריון, שיהודי אמריקה 'כקהילה וכבודדים, חייבים בנאמנות אחת לארצות הברית'. כמו כן התחייב, 'שלא יאמר או יעשה מאומה העלול בצורה כל-שהיא לערער את תחושת הביטחון והיציבות של יהדות אמריקה'. הוא אמנם אמר גם שהיינו רוצים לראות יהודים אמריקנים באים ומשתתפים במפעלנו. אנו זקוקים לידע הטכני שלהם, לנסיונם הרב, לרוח היוזמה, לחונם, ליצילותם. אבל עם זאת הטעים, שההגירה (תוך הימנעות משימוש במונח המגמתי 'עלייה') היא עניין של בחירה חופשית. כלאחר-יד הוסיף, ש'גם חלוצים נחוצים לנו'.⁷⁰

נסיגה פומבית זאת של ראש ממשלת ישראל, שבעבר היה כזכור הרוח החיה להקמת 'החלוץ' באמריקה, הייתה מכה קשה לתנועה החלוצית. 'הבונים' הגיבה במאמר מערכת חריף בבטאונה בנגות דברי בן-גוריון. היא יצאה כו במיוחד נגד הצגת החלוציות כדבר בעל חשיבות פחותה לעומת בואם של בעלי מקצוע, והטעימה ש'ישראל זקוקה בדחיפות לחלוצים מאמריקה. יהדות אמריקה לטובתה שלה חייבת ליצור חלוצים. אם חלוצים רבים יעלו לישראל, לא יהיה חשש לעתיד היתסים

מחדש, ש'הבונים' מתנכת את חבריה לחלוציות, תוך הרגשת הויקה להתיישבות העובדת, לתנועת הפועלים בארץ וכד'. סעיף ארגוני בכותרת 'חלוציות' מוקדש למסגרות הקשורות לעלייה. Resolutions: Preamble, Organization: Chalutzit, in: *Report of the 20th National Veida of Habonim, Held in Chicago, June 25-29, 1949*, (Memorandum from Artie Gorenstein, Mazkir, March 9, 1950), p. 1

Ch.S. Liebman, 'Diaspora Influence on Israel: The Ben-Gurion-Blaustein "Exchange" and Its Aftermath', in: *Jewish Social Studies*, XXXVI (July-October 1974), nos. 3-4, pp. 271-280. השווה: צ' גנין, 'ניו-יורק וירושלים בפרספקטיבה היסטורית', כיוונים, 4 (41), ניסן תשנ"ג/אפריל 1993, עמ' 42-46; וראה גם: תעודה: 'על הפרק: גישתנו ליהדות אמריקה', פרטיכל פגישה במשרד ראש הממשלה דוד בן-גוריון מיום 25.7.1950, ארכיון צה"ל 230/72, תיק 656, מופיע כנספח למאמרו של צ' גנין, שם, עמ' 49-89. לנוסח המלא של חילופי הדעות בין בלאושטיין ובן-גוריון ראה: *American Jewish Year Book*, 53 (1952), pp. 564-568

בין שתי הקהילות.⁷¹ אך הדברים לא הועילו: דברי בן-גוריון חיזקו כוחות בתנועה הציונית ששאפו לחסל את התנועות החלוציות. גם בארץ ירד העניין בנושא. הממשלה הפעילה כלים ממלכתיים במקום וולונטריים כדי ליישב את הגבולות, ובאזורים הפנויים יישבה עולים חדשים. מעט חברי תנועות הנוער שהמשיכו לעלות ולהתיישב עשו זאת לרוב לאחר ביקורים קודמים, כך שבאו אל מציאות ידועה ולא לקראת חזון. אבל עבור רובם התאימו דברי מריון מגיד בחיבורה הפרדיגמטי: 'קרן] גוגנהיים נעשתה לעלייתנו והתיישבותנו הדוקטורט'.⁷² ואם אז מישוה עוד חשב על הקמת יישובים שיתופיים באמריקה, באו רדיפות מקארתי, שהתחילו גם הן בתקופה הזאת, כהוכחה משכנעת לחוסר המעשיות ואף לסכנה שברעיון. חיים פינקל, מעצב האידיאולוגיה של חלוציות גלותית, עלה ארצה כמהנדס, ואחרי כן פעל רבות כפרופסור לשימור קרקע בטכניון בחיפה.⁷³

בן הלפרן, שפעל אז במחלקת החינוך והתרבות של הסוכנות היהודית בניו-יורק ובאמצע שנות החמישים שב לעסוק במחקר בהארווארד, ראה כנכון לחזור לנושא החלוציות ולסכמו במאמר שפרסם בשנת 1952, לרגל שהות ממושכת בארץ. הוא עמד על החיוניות שקיבל המושג עם הקמתה של מדינת ישראל, המשועת לכוחות צעירים למפעלי ההתיישבות והקליטה, כאשר כל ציוני גיצב מול אתגר ההגשמה מחד והאשמות של 'נאמנות כפולה' מאידך. היחס לחלוציות נעשה על כן לאבן הבוחן למהות הציונית. עם זאת התעוררה שוב השאלה, מהי בעצם חלוציות ואיך מחנכים אליה, כאשר לגורמים שונים דעות שונות. הישראלים מבקשים להדגיש את העתיד העגום הצפוי לקיום היהודי באמריקה, בעוד שבארץ קמה ונבנית קהילייה של חופש, יצירה תרבותית וצדק חברתי. לעומתם יש ציונים אמריקנים הטוענים, שהחלוציות חייבת לבוא מתוך אהבת ישראל ולא מתוך דחיית אמריקה. אחרים סבורים שניתן ליצור חלוצים על ידי העמקת החינוך היהודי, טיפוח רגש האחריות ויצירת תנאים נאותים לקליטה בארץ. כולם, אליבא דהלפרן, טוענים שאין להתייחס כלל לערכי התנועה החלוצית שקדמה למדינה.

בעיני הלפרן טעות היא להתעלם מהחלוציות המקורית, שעיקרה המעשה הרצוני, הוולונטארי. אשליה היא לחשוב ששיפור הארגון וההסברה יספיקו כדי להקים תנועה חלוצית גדולה. הממלכתיות של בן-גוריון, המאלצת ישראלים רבים – למעשה את העם כולו – להיות במשטר של 'חלוציות כפויה', נולדה מתוך כורח הנסיבות ואינה

71. 'Ben Gurion, Blaustein and Chalutzit', *Furrows*, VIII, no. 2 (October 1950), pp. 3-4. א' גורן, שהיה ככל הנראה מתבר המאמר הפולמוסי הזה, או לפחות אחראי לו כמזכיר התנועה בזמן ההוא, השתמש דווקא באותו קטע מדברי דוד בן-גוריון, בהרצאתו הנוכרת לעיל (ראה הערה 66), כראיה לתמיכת בן-גוריון בחלוציות מאמריקה.

72. Marion Magid, 'The Littoral of the Past', *Midstream*, VIII, no. 3 (September 1962), p. 39; Idem, in: J.J. Goldberg, E. King (eds.), *Builders and Dreamers: Habonim Labor Zionist Youth in North America*, New York 1933, p. 172

73. Dvora Ben Shaul, 'Zionist Peat won't Sink', *Eretz*, 31 (Autumn 1993), p. 45. הדברים מופיעים כתיבה נפרדת ובלתי חתומה בתוך מאמר של המחברת הזאת.

יכולה להאריך ימים. לישראל אמנם דרושים בעלי מקצוע מאמריקה ועוד יותר היא זקוקה לאנשים בעלי גישות ואידיאלים מערביים, שעדיין אינם נחלת המוני העולים והנחוצים כדי לחזק את היסודות הדמוקרטיים והמתקדמים של החברה. טעות היא גם לפנות אל רגש החובה החברתית והאחריות הארגונית בלבד בלי להתחשב בבעיה הפסיכולוגית של החלוץ האמריקני. יש להכיר בכך שחלוציות אמיתית נובעת תמיד מתוך תהליך של תמורה נפשית עמוקה, מתוך תחושה אישית של ייעוד. בישראל אפשר להפנות בני נוער לשמירת הגבולות ולתפקידים חיוניים בכוח החוק ובאמצעים ממלכתיים, אם כי גם שיטות אלה יעילות רק אם הן מרוככות על ידי תובנה חינוכית. אבל כל אלה לא ישכנעו אפילו איש אחד לקבל על עצמו את הייעוד של חלוץ, של מסירות תמידית. ואם כך בישראל, קל וחומר באמריקה. אין שום דרך של משמעת או של ארגון שתביא יהודים אמריקנים צעירים להקדיש את כל חייהם לישראל. הדרך היעילה היחידה היא לעורר בהם תחושה של ייעוד. רק מעטים ייעזרו לקריאה, אך יש לזכור שגם מעט ישראלים רואים בחלוציות ייעוד אישי. על כן יש להתייחס לחלוצים אמריקנים לא כמונחים של צורכי ישראל, אלא על סמך הפסיכולוגיה של יהודים אמריקנים צעירים ובהסתמכות על נסיון התנועה החלוצית הקיימת. לא רגש של חובה – בלי תחושת ייעוד – וגם לא מערכת ארגונית משוכללת, לא המשכיחה של ישראל וגם לא הסכנות האורבות כביכול ליהודי אמריקה הניעו את עלייתם של חלוצים משם. גם אין לצפות שהעמקת החינוך היהודי כשלעצמה תספיק ליצור חלוצים. להפך: היא עלולה רק להקל על ההסתגלות לאמריקה, תוך התפשרות עם התנאים המאפשרים קיום יהודי במסגרת מצומצמת. כדי שיקום חלוץ יש צורך בחוויה בסיסית של טראומה, של תחושת אי־סיפוק מאורח החיים היהודיים באמריקה, כאשר בעלייה לישראל מתמזגים החוון והחובה הציונית עם תחושת הייעוד האישי.⁷⁴

בדבריו של בן הלפרן ניכרים היטב המוטיבים שהעלה בראשית דרכו, כתוצאה מחווייתו האישית ומקשריו עם אנצו סרני. יחד עם זאת הם מצביעים על כבדת הדרך הארוכה שעבר מאז, ובמיוחד על קשיי המפגש של האתוס החלוצי האמריקני עם המציאות הישראלית.

יותר מארבעים שנה עברו מאז, והנסיבות בשני המרכזים היהודיים הגדולים השתנו ללא הכר. בארץ הפכה החלוציות לאנכרוניזם, וערכם של מפעלים שנחשבו חלוציים בזמנם נמדד היום בעיקר על פי אמות מידה של יעילות כלכלית. ליהודי הגולה משמשת מדינת ישראל עדיין מוקד להודות, אם כי המציאות שבה היא קיימת עמעמה את הזוהר של מופת חלוצי שאפיין את תדמיתה עוד בראשיתה. ואולי דווקא משום כך ראוי לזכור גם היום את היסודות האנושיים, הרוחניים והנפשיים, שהיו המניעים למעשה הציוני.

B. Halpern, 'Chalutzit and America', *Furrows*, X, no. 2 (December 1952), pp. 74
26–30